

**Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta**

Kateřina Augustinová

**Právní gramotnost žáků základních škol v dílčích
otázkách smluvního práva**

Diplomová práce

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma „Právní gramotnost žáků základních škol v dílčích otázkách smluvního práva“ vypracovala zcela samostatně a citovala přitom všechny použité zdroje.

Ve Skoranově dne 9. 6. 2020

Kateřina Augustinová

Touto cestou bych ráda poděkovala JUDr. Lucie Madleňákové, Ph.D., a také JUDr. Maximu Tomoszkovi, Ph.D., kterým vděčím za trpělivost, pomoc, cenné konzultace, rady a podporu nejen při psaní této diplomové práce, ale též ve všech dalších aktivitách týkajících se právního vzdělávání.

Obsah

Seznam zkratk	6
1 Úvod	7
2 Právní vědomí	10
2.1 Historické a teoretické základy konceptu právního vědomí	10
2.2 Právního vědomí optikou českých autorů	13
3 Právní gramotnost	15
3.1 Teoretická východiska pro definici	15
3.2 Neznalost zákona neomlouvá	17
3.3 Koncept průměrného člověka podle občanského zákoníku	19
3.4 Faktory ovlivňující právní gramotnost	19
4 Východiska pro vlastní empirický výzkum	22
4.1 Dílčí výzkumy provedené v oblasti právního vědomí v České republice	22
4.1.1 Průzkumy veřejného mínění	22
4.1.2 Průzkumy a šetření v oblasti finanční gramotnosti	23
4.1.3 Průzkum právní gramotnosti	24
4.1.4 Empirický výzkum JUDr. Michala Urbana, Ph.D.	25
4.2 Východiska pro určení cílové skupiny dotazovaných	27
4.3 Východiska pro určení zkoumané právní oblasti	27
4.4 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání	29
4.5 Dílčí závěry teoretické části a východiska pro praktickou část	30
5 Vlastní empirický výzkum	31
5.1 Cíle výzkumu	31
5.2 Dotazník a jeho systematika	31
5.3 Způsob vyhodnocování	32
5.4 Dotazník	33
5.4.1 První otázka	33
5.4.2 Druhá otázka - Svěprávnost	33
5.4.3 Třetí otázka – Zápůjčka kamarádovi	34
5.4.4 Čtvrtá otázka – Platnost ústně uzavřených smluv	36
5.4.5 Pátá otázka – Pracovní právo	37
5.4.6 Šestá otázka – První pronájem	39
5.4.7 Sedmá otázka – Nesplacení vlastního dluhu	40
5.4.8 Osmá otázka - Lichva	41
5.4.9 Devátá otázka - Exekuce	42
5.4.10 Desátá otázka – Reklamace vadného výrobku	42
5.4.11 Jedenáctá otázka - Reklamace	43
5.4.12 Dvanáctá otázka – Odstoupení od smlouvy	44
5.4.13 Třináctá otázka – Práce s textem právního předpisu	44
5.5 Výsledky empirického výzkumu	45
6 Závěr	47
7 Seznam použitých zdrojů	51
Abstrakt	54
Abstract	55
Seznam klíčových slov	56
List of keywords	56

Seznam zkratk

OZ	Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
ZP	Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.
KOL	<i>Knowledge and Opinion about Law</i> studie
SPP	Studentská právní poradna
RVP	Základní vzdělávací program (obecně)
RVP ZV	Základní vzdělávací program pro základní vzdělávání
ŠVP	Školní vzdělávací program

1 Úvod

Právo je nedílnou součástí života každého člověka. Během svého studia a práce v advokátní kanceláři jsem byla svědkem celé řady nešťastných soudních sporů, které by bývaly nemusely proběhnout, nebo by nemusely dojít tak daleko, kdyby lidé měli zcela základní znalosti a návyky z oblasti práva, tedy kdyby měli určitou úroveň právní gramotnosti. Právní gramotnost může být chápána jako schopnost člověka být součástí celku a v tomto celku fungovat. Proto by každý člověk měl mít základní znalostní a schopnostní výbavu.

První setkání s právním vzděláváním zažívají již žáci na základní škole. Jsou učeni základním institutům fungování státu, demokracie, hodnotám, respektu ke vlastnictví svého i druhých. Součástí tohoto prvotního právního vzdělávání je též setkání se jednoduchými instituty smluvního práva. I děti se totiž setkávají se smlouvami, byť v zjednodušených podobách. Dávají sliby, uzavírají dohody a u svých rodičů vidí uzavírání smluv zcela běžně, ať si to uvědomují či nikoli. Učí se též o financích a hospodaření s nimi, pronikají do spotřebitelského práva, jehož nedílnou součástí jsou i smlouvy o spotřebitelských úvěrech. Právě ty často stojí na počátku velkého počtu „zbytečných“ soudních řízení a bezesporu významně souvisí s vysokým počtem exekucí v České republice. Vysoká zadluženost a stále narůstající počet lidí v dluhové pasti je problémem, se kterým se v oblasti vzdělávání doposud obecně bojovalo pouze prostřednictvím výuky finanční gramotnosti, právní gramotnost zůstává opomíjena.

Samo mapování úrovně právní gramotnosti může bezpochyby přispět nejen k šíření povědomí o právu v rámci zkoumané skupiny, ale také může zprostředkovaně podpořit hlubší znalost práva a pochopení systému práva napříč všemi věkovými i sociálními skupinami. A jsou právě výzkumy právní gramotnosti, které mohou přinést zásadní zjištění použitelné napříč společnostmi, a to od vzdělávacích institucí až po zákonodárce.

Právní gramotnosti nicméně není uceleně definována. Nicméně v tuzemských i zahraničních studiích a odborných pracích lze nalézt celou řadu indicií, na jejichž podkladě tuto definici lze vytvořit, nebo alespoň přiblížit se jejímu teoretickému vymezení. To je prvním cílem této diplomové práce. Na základě analýzy v současných vědomostí vědy o právní gramotnosti, institutech a fenoménech s ní bezprostředně souvisejících zkonstruovat použitelnou definici, která bude svým vymezením a obsahem co nejlépe odpovídat potřebám této práce, ale bude využitelná i pro budoucí výzkumy.

Po nalezení definice je tedy dalším cílem práce její zasazení do systému současného vzdělávání prostřednictvím empirického výzkumu. Výzkum bude zaměřen na úroveň právní gramotnosti žáků základních škol a zkoumanou oblastí bude smluvní právo, také i pro jeho vztah k vysokému počtu z nich plynoucích soudních sporů a exekucí, popř. insolvenčí. Rozhodnutí

o směřování výzkumu bylo učiněno na základě předvýzkumu, který předcházal sepsání této práce a je také dále podrobněji rozebírán. Předvýzkum byl prováděn zejména analýzou vědeckých studií, odborné literatury a metodou hloubkových rozhovorů a diskusí s odborníky z oboru. Samotný výzkum bude pak prováděn formou dotazníku. Tyto metody byly zvoleny zejména pro svoji proveditelnost a nekomplikovanost s ohledem na požadavky a rozsah této práce. Dotazník byl vytvořen prostřednictvím serveru Survio.cz a jelikož byl dostupný online, celý proces komunikace s učiteli a dotazovanými žáky i sběr dat byli jednodušší. Probíhal v období od února 2020 do konce dubna 2020 v prvních ročnících středních škol, aby bylo otestováno, zda opustili základní školy s požadovanou úrovní právní gramotnosti.

Co se týče dosavadního zpracování tématu, nutno přiznat, že odborná literatura se tématu právní gramotnosti skutečně prakticky nevěnuje. Poměrně komplexněji je však zkoumáno právní vědomí jako pojem teorie práva či právní filosofie, který je v práci pojímán jako primární teoretické východisko pro definování právní gramotnosti. I přes větší zájem odborné veřejnosti je právnímu vědomí ve většině právnických učebnic věnováno velmi málo prostoru a jedná se spíše o zmínku konstatující právní vědomí jako subjektivní vztah člověka k právu. Na poli české odborné literatury se problematice věnuje pár sociologicko-právních publikací veskrze výhradně z autorské dílny prof. Miloše Večeří a doc. Marty Urbanové. Naproti tomu zahraniční literatura se tématu věnuje bohatě. První výzkumy právního vědomí se začaly objevovat už v polovině minulého století a jejich hlavním průkopníkem byl prof. Adam Podgórecki, z jehož odkazu práce značně čerpá.

Jak je již nastíněno výše, tuzemská i zahraniční odborná literatura zejména definuje pojem právního vědomí (*legal consciousness, legal awareness*), proto práce začíná právě s historickou a teoretickou analýzou tohoto pojmu. Skrze ujasnění si jeho přesného obsahu je pak možné nalézt vzájemné propojení mezi pojmy právního vědomí a právní gramotnosti, což je jednou z hlavních ambicí této práce, které se věnuje třetí kapitola. Nejprve se kapitola věnuje teoretické stránce pojmu, v dalších podkapitolách se zamýšlí nad některými dílčími problémy, které s sebou právní gramotnost nese.

Ve čtvrté kapitole jsou jednotlivě popsána všechna teoretická i praktická východiska pro tvorbu a vlastní provedení výzkumu, pro konstrukci otázek dotazníku i jejich obsahové meze. Plynule pak práce přechází do praktické části, která je koncipovaná tak, že je vždy uvedena použitá otázka, způsob jejího řešení, zdůvodnění jejího zařazení do dotazníku a výsledky. V závěru jsou pak výsledky porovnávány se vstupními hypotézami a zodpovězeny výzkumné otázky a téma i výzkum celkově vyhodnoceny.

Práce si klade za cíl odpovědět na tyto výzkumné otázky:

- Jaký je vztah právní gramotnosti a právního vědomí?
- Jaká je definice právní gramotnosti a jaké složky obsahuje?
- Jaká je právní gramotnost žáků základních škol v Olomouckém kraji?

A stanovuje tyto hypotézy:

- Právní gramotnost vychází z právního vědomí.
- Právní gramotnost neznamena pouhou pasivní znalost právních norem. Obsahuje také složku dovednostní, která je dokonce významnější, než ta znalostní.
- Žáci, kteří opustí základní školy v Olomouckém kraji, si dokáží poradit v základních právních situacích týkajících se smluvního práva, se kterými se mohou setkávat, a dokáží vysvětlit klíčové právní instituty.

V dalších výzkumech by bylo zejména vhodné pro zjištění skutečné právní gramotnosti lidí opouštějících základní vzdělání zkoumat její úroveň také u těch, kteří nastoupili přímo do zaměstnání. To je ovšem záležitostí daleko komplikovanějšího, a hlavně komplexnějšího výzkumu. Právní gramotnost žáků, studentů a vůbec celé populace by si nicméně zasloužila daleko větší pozornost a měla by být zkoumána i ve vztahu k dalším právním odvětvím. Existuje řada studií zaměřujících se na povědomí o trestním či ústavním právu. Pozornost by si nicméně zasloužili oblasti mnohem bližší běžnému životu občanů jako je např. rodinné právo, věcná práva, dědické právo, základní orientace ve správním právu atp., což může být předmětem navazujících nebo dalších samostatných studií.

2 Právní vědomí

2.1 Historické a teoretické základy konceptu právního vědomí

Nalézání definice pojmu právního vědomí v minulosti bylo a stále je poměrně komplikovaný proces. Právní vědomí v sobě skrývá celý komplex sociologicko-právních hledisek, které nemohou být lehce generalizovány, neboť obsah i rozsah pojmu právního vědomí nebo též povědomí o právu se liší s ohledem na místo, čas i subjekt či skupinu subjektů. Definicí právního vědomí napříč tuzemskou literaturou lze najít vícero, tato kapitola si klade za cíl zprostředkovat vhled do těch nejvýznamnějších a odbornou veřejností nejuznávanějších pojetí, nejprve se zaměřením na tuzemská pojetí, posléze pak na pojetí mezinárodní. Ze základních pojetí lze vyzdvihnout následující¹:

- právní vědomí jako *legal consciousness*, ve smyslu KOL studií, tedy v sobě obsahující složky znalosti práva a mínění o právu (které preferuje také tato práce),
- právní vědomí jako (emocionální) citění práva,
- specifické morální postoje společnosti,
- intuitivní právní vědomí (to, co je přirozené, předrozumové), atd.

Evropské studie a evropské vnímání právního vědomí jsou asi nejvíce ovlivněny konceptem Eugena Ehrlicha², který je zavedl pojem „živého práva“. Tvrdil, že těžištěm práva a právního vývoje je sama společnost, nikoli zákonodárství, jurisprudence ani judikatura. Své zkoumání zaměřoval na společnost a na právo, které je fakticky aplikováno, nikoli na „státní právo“. Jako jeden z prvních právníků tak vyzdvíhal důležitost empirických výzkumů, které sám do práva vtáhl a prováděl dotazníková šetření nebo rozhovory. Tvrdil, že existuje rozdíl mezi psaným právem a tím, jak je společností přijato a ve společnosti aplikováno (tj. živé právo)³, a také to, že právo „nemůže být uvěřeno v zákonících“, je tedy nutné nahlédnout do pozadí právních aktů a při tvorbě a aplikaci práva (např. soudním rozhodování) zohlednit roli společnosti.⁴ Ehrlich je z historického pohledu považován za zakladatele evropského konceptu právního vědomí a na pojem živého práva lze nahlížet jako na předchůdce pojmu právního vědomí.

Dalším, možná nejvýznamnějším zdrojem vědeckého zkoumání právního vědomí, k jehož odkazu se hlásí prakticky každá tuzemská i zahraniční studie zaměřená na toto téma je sborník studií Knowledge and Opinion about Law, který vznikl pod taktovkou významného polského právníka a sociologa Adama Podgóreckého. Dle tohoto pojetí, ke kterému se mj. hlásí i jeden

¹ VEČERA, Miloš, URBANOVÁ, Martina a kol. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2015, s. 19.

² Tamtéž, s. 20.

³ VEČERA, Miloš, URBANOVÁ, Martina. *Sociologie práva*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 49.

⁴ OSINA, Petr. *Živé právo Eugena Ehrlicha a pluralita práva*. Sborník z konference Dny práva 2008, Masarykova Univerzita, Brno. Dostupné na < <https://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/prteorie/osina.pdf>>.

z hlavních představitelů britských studií právního vědomí, právník a sociolog Roger Cotterrell⁵, v sobě právní vědomí obsahuje dvě základní složky:

- Znalost práva (*Knowledge*)
- Mínění o právu (*Opinion about Law*).

Znalost práva představuje tu složku právního vědomí, která obsahuje faktickou znalost, seznámení se, s obsahem zákonů či konkrétních právních pravidel. Vyjadřuje, zda člověk ví, jakými pravidly se má řídit a co je naopak zakázaným jednáním.⁶ Tato znalost přitom není omezena pouze na konkrétní znění právních norem, zcela logicky, neboť ta bude v drtivé většině případů spíše žalostná.⁷ Bude sem spadat ponětí člověka o právní kultuře státu a společnosti jako takové.

Berl Kutchinski, jeden z hlavních autorů KOL studií, definuje znalost práva v širším a užším smyslu. Prvním z nich se rozumí faktické povědomí o právu (*legal awareness*), jakési uvědomění práva neboli otázka, zda si daný subjekt uvědomuje, že daná otázka je právem regulována či nikoli. Znalost práva v užším smyslu, podle Kutchinskeho v tom pravém slova smyslu, pak představuje faktickou úroveň znalosti práva, určuje míru, do jaké je subjekt s právem seznámen a obeznámen (*law acquaintance*).⁸

Další pojetí této složky právního vědomí přináší také Michal Urban, který v teoretické části své disertační práce vychází mj. z učení Manfreda Rehbintera, německého právního a sociologa, popisuje znalost práva jako faktickou znalost pozitivního práva a konkrétních právních norem, co a jak reguluje, co je právem dovoleno a co naopak zakázáno (což ve své podstatě odpovídá tuzemskému konceptu Viktora Knappa *právního vědomí de lege lata*, čemuž je věnován prostor níže).⁹

Druhou složku právního vědomí tvoří mínění o právu neboli *hodnocení práva z hlediska správnosti a spravedlnosti*¹⁰. Jedná se o hodnotící soudy, které jsou značně subjektivně zabarveny individuálními hodnotami, zájmy či úmysly a potřebami každého jednotlivce. Jeho projevem ve verbálním projevu se rozumí názory, ve faktickém důsledku právní jednání. V rámci mínění o právu dochází též k hodnocení jeho správnosti, spravedlnosti, a to nejen platného pozitivního práva. Toto hodnocení v sobě zahrnuje i právní jednání ostatních, tzn. jak je právo obecně

⁵ VEČERA, Miloš, URBANOVÁ, Martina a kol. *Právní vědomí ...*, s. 25.

⁶ Tamtéž.

⁷ URBAN, Michal. *Efektivní strategie formování právního vědomí u středoškolských studentů*. Disertační práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012. s. 12.

⁸ KUTCHINSKY, Berl. The Legal Consciousness: A Survey of Research on Knowledge and Opinion about Law. In PODGÓRECKI, A. (ed.). *Knowledge and Opinion about Law*. London: Martin Robertson. 1973. s. 101.

⁹ URBAN, Michal. *Efektivní strategie formování...*, s. 12.

¹⁰ Tamtéž. s. 14.

respektováno, a následně aplikováno a kvalitně vynucováno, jak jednají právní instituce, stejně jako zahrnuje představy o ideální právní úpravě – co by mělo být.¹¹

To, jak je právo ve společnosti akceptováno, jaké jsou postoje k právu, lze rozdělit do několika úrovní:¹²

1. Právní étos – plná vnitřní akceptace právní normy a přesvědčení o její správnosti.
2. Legalismus – právo jako nezbytný základ pro fungování a pořádek ve společnosti.
3. Právní konformismus – normy jsou dodržovány, protože je dodržuje sociální prostředí kolem.
4. Právní pragmatismus – právo jako nástroj k naplnění subjektivních cílů a potřeb.
5. Oportunismus – na hraně mezi dodržováním a porušováním, právo jako nástroj maximalizace osobního prospěchu.
6. Deliktní utilitarismus – první negativní postoj k právu, k osobnímu prospěchu subjekt volí i protiprávní prostředky.
7. Právní nonkonformismus – právo je odmítáno ve snaze odlišit se od společnosti a jejího očekávání.
8. Právní deviace – chybí legalistický přístup, co není v osobní prospěch, není dodržováno.
9. Právní anarchismus – úplné odmítání práva.

Tyto postoje k právu otevírají otázku, jaké faktory ovlivňují přístup konkrétního jedince či skupiny lidí. Kutchinski tyto faktory a z nich plynoucí fenomény popisuje. Jedná se o následující:¹³

- Pohlaví.
- Věk.
- Vzdělání.
- Sociální faktory.

Z hlediska pohlaví je statisticky konstatována nižší úroveň právních znalostí u žen než u mužů, a to i na vyšších úrovních vzdělávání. Výzkumy také ukazují, že muži se více zajímají o veřejné záležitosti a v nich se také více angažují, což pravděpodobně s vyšší úrovní právního povědomí může souviset. Co se týče věkových skupin, všeobecný trendem je, že mladí lidé jsou liberálnější, tolerantnější a otevřenější reformám, o které se také více zajímají, a s vyšší úrovní právních znalostí, na rozdíl od starších. Zajímavým rysem většiny studií je také to, že tyto propasti jsou vyšší mezi mladými a staršími ženami než mezi muži, také to, že tento trend

¹¹ VEČEŘA, Miloš, URBANOVÁ, Martina a kol. *Právní vědomí...*, s. 28-29.

¹² VEČEŘA, Miloš, URBANOVÁ, Martina. *Sociologie práva...*, s. 31 a násl.

¹³ KUTCHINSKY, Berl. *The Legal Consciousness...* (ed), s. 101 a násl.

se od KOL studií nezlepšil, spíše naopak. Může to být způsobeno tím, že mladší lidé se obecně lépe adaptují na změny politické, sociální, i proměny obecně akceptovaných společenských hodnot. Naproti tomu ale mladší lidé mají daleko vyšší tendenci k porušování pravidel a páchání protiprávního jednání, což ale neznamená, že nemají požadované právní vědomí.¹⁴

Většina studií ukazuje, že právě vzdělání je tím nejpodstatnějším, co ovlivňuje úroveň právního vzdělání, a to dokonce více než sociální faktory. Také bylo zjištěno, že čím mají osoby vyšší vzdělání, tím větší mají důvěru v právní systém a jsou méně tolerantní k protiprávnímu jednání jiných.¹⁵ Z toho lze usuzovat dílčí závěr, že minimální úroveň právních znalostí a právního vědomí by měla být zkoumána na nejnižší úrovni vzdělání, kde by minimum právních znalostí mělo být vyučováno.

2.2 Právního vědomí optikou českých autorů

Před závěrem této kapitoly nutno uvést ještě pojetí právního vědomí tuzemských autorů. Výše byl zmíněn Urban a jeho pojetí znalosti práva a další jeho myšlenky jsou detailněji rozebírány níže. Dalším autorem zamýšlejícím se nad tímto konceptem je Viktor Knapp. Pohlíží na právní vědomí jako ideu práva v rovině teoretické, tedy určitou představu o právu, která může, ale i nemusí odpovídat skutečnosti a tomu, co je platné a co nikoli. Vlastní znalost práva tak podle něj nutně nesouvisí s právním vědomím. Rozlišuje právní vědomí *de lege lata*, čímž rozumí znalost současných pravidel práva, informací o něm a z nich vyplývajících představ o systému fungování práva a způsobech jednání. Vedle toho existuje právní vědomí *de lege ferenda*, které dle Knappa vyjadřuje emoční postoje člověka, jeho soudy, názory, pocity, jakož i morální hodnocení dobra – zla, spravedlnosti – nespravedlnosti.¹⁶ Lze zjednodušeně říci, že právní vědomí dle Knappa představuje soubor či spojení vlastní subjektivní znalosti práva, resp. konkrétních pravidel (byť v rozporu se skutečností), a subjektivní teoretické emočně zbarvené představy o právu a morálních pravidlech společnosti. Ve své podstatě se jedná o shodnou koncepci, jakou popisují KOL studie, právní vědomí *de lege lata* odpovídá znalosti práva, *de lege ferenda* pak mínění o něm.

Knappovo pojetí v určitých otázkách kritizuje Tereza Krupová. Ta považuje faktickou znalost práva za jednu ze součástí právního vědomí. Na rozdíl od Knappa souhlasí s tezí, že „*kdyby znalost práva byla součástí právního vědomí, bylo by právní vědomí podvodníků, zlodějů atd. na vyšší úrovni, než právní vědomí poctivých lidí*“¹⁷, kterou Knapp považuje za absurdní.¹⁸ Otázka, zda znalost

¹⁴ KUTCHINSKY, Berl. *The Legal Consciousness...* (ed), s. 123-124.

¹⁵ Tamtéž, s. 125.

¹⁶ KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. s 82-83.

¹⁷ Tamtéž, s 83.

¹⁸ KRUPOVÁ, Tereza. Právní vědomí – několik poznámek. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2015, č. 4, s. 367.

práva je či není nezbytnou součástí právního vědomí, možná působí dojem nadbytečnosti, opak je ale pravdou. Lze souhlasit s Knappem, že lidé se mohou chovat podle práva, i když platné pozitivní právo vlastně neznají a naopak¹⁹, nicméně spíše než nezávislost znalosti práva a právního vědomí je příhodnější tento jev popsat jako nezávislost znalosti práva a právního jednání, právního chování.

Podrobným zkoumáním právního vědomí v ČR se pak zabývají především Miloš Večeřa a Martina Urbanová, kteří jsou významnými autory řady publikací týkajících se oblasti sociologie práva. Ve stejnojmenné publikaci Sociologie práva²⁰ poměrně detailně a systematicky popisují vývoj sociologie práva i na poli zahraničním, a to včetně všech nejvýznamnějších výzkumů právního vědomí. Právní vědomí definují jako *projekci právní oblasti (...) do vědomí sociálních subjektů*. Právní vědomí podle nich je *psychický projekt práva, který tvoří zprostředkující článek mezi objektivním právem a právním chováním a jednáním*.²¹ Je také odrazem fungování práva ve společnosti, kde je zrcadlen vztah lidí a práva, jak na něj pohlíží, jak jej dodržují.²² Představuje spojení platného práva a skutečného fungování jeho adresátů²³, kdy v sobě obsahuje tři složky, a to složky poznávací, hodnotící a volní. Poznávací, neboli kognitivní složka právního vědomí, by měla odpovídat vlastní znalosti práva, tedy představám člověka, co je dovoleno a co nikoli. Co do pojetí hodnotící složky právního vědomí, publikace odkazuje na Kutchinskeho pojetí termínu *legal awareness* – znalosti práva v užším slova smyslu – podle kterého se má jednat o povědomí o existenci právní regulace dané situace, vztahu.²⁴ Ve své podstatě se opětovně jedná o totožný koncept s KOL.

Ve vztahu k volní složce právního vědomí se autoři zamýšlí nad vztahem právní norma – právní vědomí – právní chování. Aby právní norma fakticky ovlivnila právní chování člověka, musí plnit tři funkce. Informační, motivační a regulativní. To znamená, nést v sobě pravidlo chování, motivovat k dodržování tohoto pravidla a působit na právní situace a faktické chování subjektů. Tyto funkce pak jsou zprostředkovány právním vědomím a právní vědomí pak spojuje právní normou a právním chováním.²⁵ Na základě uvedených úvah lze dojít k závěru, že právní vědomí velmi zjednodušeně představuje most mezi právem a chováním jeho adresátů a práce se tak co do pojetí právního vědomí zcela ztotožňuje s názory Večeři a Urbanové.

¹⁹ KRUPOVÁ, Tereza. Právní vědomí..., s. 367.

²⁰ VEČEŘA, Miloš, URBANOVÁ, Martina. *Sociologie práva*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 313.

²¹ Tamtéž, s. 222.

²² VEČEŘA, Miloš, URBANOVÁ, Martina a kol. *Právní vědomí ...*, s. 11.

²³ VEČEŘA, M. Právní vědomí v evropské perspektivě. K některým právně sociologickým souvislostem. In VEČEŘKA, K. *Budoucnost a sociální patologie. Nová řešení starých problémů a stará řešení problémů nových*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2009, s. 159-170.

²⁴ VEČEŘA, Miloš, URBANOVÁ, Martina a kol. *Právní ...*, s. 24.

²⁵ Tamtéž, s. 49.

3 Právní gramotnost

3.1 Teoretická východiska pro definici

Drtivá většina autorů i studií se zabývají výhradně nalézáním obsahu pojmu právního vědomí a o právní gramotnosti většinou mlčí. V lepším případě jí věnují pár řádků, nijak blíže se jí ale autoři českých publikací nevěnují. V současné době je nejrozšířenějším trendem gramotnost finanční, která nepochybně v nejednom ohledu jde s právní gramotností nerozlučně ruku v ruce (např. otázky spotřebitelských úvěrů, lichvy, exekuce, insolvence atp.). I proto je nezbytné nalézt obsah pojmu právní gramotnosti, neboť v praxi bude velmi pravděpodobně z teoretického i praktického hlediska předcházet té finanční.

Gramotností (*literacy*) rozumíme v obecné rovině schopnost číst a psát. Lze si pojem také vykládat jako příslušnost k určité komunitě²⁶, skupině lidí, entitě, státu či obecně k určitému systému, kdy tato příslušnost se vyznačuje určitými právy a povinnostmi. Být součástí systému pak znamená přijmout za svá určitá pravidla a konvence, být schopen v rámci daného systému fungovat. Paralelně tak v právu, je-li člověk součástí nějakého právního systému, jsou na něj kladeny požadavky o určité kvalitě a kvantitě. Zná-li je a orientuje-li se v systému, je právně gramotný.

Termín právní gramotnost byl historicky používám pro soubor určitých dovedností právníka-profesionála, který je-li právě gramotný, je schopný číst a porozumět odborným textům, sám takové texty psát, dále logicky argumentovat, utvářet a vyjadřovat názory, sám je kriticky a logicky vyhodnocovat atd. V tomto smyslu byla (a stále je) právní gramotnost součástí vzdělávání právníků na právnických školách ve formě kurzů právnických dovedností, které mají za cíl učít budoucí právníky logicky a právně myslet, zejména pak číst a psát.²⁷ Lze uzavřít, že originálně pojem právní gramotnosti odpovídal spíše tomu *být gramotný v právu*, přemýšlet, psát a číst *jako právník*.²⁸

Postupně se pojem právní gramotnosti rozšiřoval a odborná veřejnost na něj začala nahlížet i z jiných perspektiv. Někteří autoři spojují právní gramotnost výhradně s odborníky působícími v oblasti práva. Příkladem je americká profesorka práva a historička Mary Sarah Bilder, která svoji vědeckou činnost orientuje na historii právních profesí a upřednostňuje tak originální a funkční pojetí právní gramotnosti a užívá jej pro označení souboru schopností profesionálního právníka,

²⁶ ZARISKI, Archie. *Legal Literacy: An Introduction to Legal Studies*. Edmonton. AU Press, Athabasca University, 2014, s. 3.

²⁷ KRUPOVÁ, Tereza. Právní vědomí..., s. 368, shodně také např. ZARISKI, Archie. *What is legal literacy?* ..., s. 19 a násl.

²⁸ ZARISKI, Archie. *Legal Literacy*..., s. 21.

tedy čtení a psaní odborných textů, schopnost přemýšlet, mluvit a argumentovat v soudních sporech.²⁹

Americký právník a filosof James Boyd White vidí právní gramotnost jako spektrum dovedností na jehož jednom konci jsou právnícké profese (u nichž právní gramotnost odpovídá originálnímu pojetí). Na druhém konci tohoto spektra je pak sama zcela základní schopnost laiků vůbec porozumět odborné právní řeči, rozpoznat a identifikovat právní termín a problém v písemném či slovním projevu. Z tohoto pohledu bude minimálně právně gramotný takový člověk, který je schopen rozpoznat, že se jedná o právní „řeč“, nikoli ale nezbytně schopen s ní správně naložit. Dle Whita je pak ideální míra právní gramotnosti vyjádřena tak, že člověk nemusí umět sepsat právní odborný text (např. žalobu či závět'), ale ví, na jakou právní profesi se v určité situaci obrátit. Po celý život je takový člověk schopen efektivně chránit a bránit svoje zájmy, ať jsou součástí jakéhokoli právního odvětví.³⁰ White ale současně upozorňuje, že právní gramotnost v ideálním případě nemůže efektivně existovat zcela izolovaně, naopak je nutné její propojení s určitou mírou sociálního, intelektuálního a politického uvědomění.³¹³²

Na poli českého práva není ani pojem právní gramotnosti jednotně definován. Určitou definici nastiňuje výše citovaná publikace Večery a Urbanové, která uvádí, že jde o *osvojení si určitého stupně právní gramotnosti pro efektivní participaci na dnešní společnosti, byť průměrný občan nemusí dosáhnout přímo profesionální úrovně „myslet a psát jako právník“*.³³

S pojetím právní gramotnosti Večery a Urbanové nelze bezvýhradně souhlasit, neboť se nejedná o samotnou schopnost či dovednost. Právní gramotnost představuje určité minimum, základní balíček kombinace právního vědomí a znalostí člověka, které mu umožňují nabýt určitou schopnost či dovednost, efektivně řešit právní problém, např. schopnost se v určité situaci obrátit na příslušný orgán. Obsahuje tedy zajisté složku pasivní, ale významnou částí i aktivní. Lépe tedy odpovídá pojetí Whita.

Krupová přistupuje k definici právní gramotnosti podobně, když říká, že právní gramotnost člověka mu umožňuje efektivně se zapojit a fungovat ve společnosti. Právní gramotný je podle

²⁹ BILDER, Mary Sarah. The Lost Lawyers: Early American Legal Literates and Transatlantic Legal Culture. *Yale Journal of Law the Humanities*. 1999, Volume 11, Number 1, s. 51.

³⁰ WHITE, James Boyd. The Invisible Discourse of the Law: Reflections on Legal Literacy and General Education. *University of Colorado Law Review*, 1983, Volume 54, Number 2, s. 143-144.

³¹ Tamtéž, s. 144.

³² „I start with the idea that literacy is not merely the capacity to understand the conceptual content of writings and utterances, but the ability to participate fully in a set of social and intellectual practices. It is not passive but active; not imitative but creative, for participation in the speaking and writing of language is participation in the activities it makes possible. Indeed it involves a perpetual remaking both of language and of practice.“ Tamtéž, s. 155.

³³ VEČERA, Miloš, URBANOVÁ, Martina a kol. *Právní vědomí...*, s. 23-24.

jejího pojetí člověk, který má určité vědomosti a schopnosti, které upotřebí v každodenním životě.³⁴

3.2 Neznalost zákona neomlouvá

V druhé kapitole je nastíněn spor mezi Krupovou a Knappem. Knapp vidí znalost pozitivního práva a právní vědomí jak dva odděleně stojící instituty. Závěrem kapitoly bylo uzavřeno, že se jedná spíše o nezávislost znalosti práva a právního chování. Právní chování je tak aspektem, který např. KOL studie opomíjejí, hraje přitom významnou roli. Tomu odpovídají také zjištění uvedená výše, a sice že právní gramotnost obsahuje vedle pasivní složky vědění také schopnost či dovednost adekvátně reagovat a schopnost zachovat se určitým způsobem. Nakolik tedy faktická znalost pozitivního práva ovlivňuje právní vědomí člověka a tím též právní gramotnost člověka?

Do určité míry ji jistě ovlivnit může, ale lze připustit, že i člověk bez právních znalostí může být právně gramotný, je-li schopen zaprvé identifikovat právní problém, který přesahuje možnosti jeho znalostí, zadruhé, vyhledat adekvátní pomoc příslušného orgánu veřejné či jiné moci, nebo zatřetí, sám si relevantní právní informaci vyhledat a tyto informace věrohodně ověřit.

Ke stejnému závěru lze dojít rozbořením zásady práva, že *neznalost zákona neomlouvá*. Každý člověk má tak povinnost dbát svých práv a povinností, o ně se sám zajímat a starat, aby pak nemohl říci, že určitou povinnost nesplnil, protože o ní nevěděl. Nicméně představa, že by každý člověk znal všechny právní předpisy, které upravují danou činnost či konkrétní situaci, ve které se momentálně nachází, je utopická až absurdní.

„Fikce znalosti práva zůstává přitom fikcí v tom smyslu, že nikdo vážně nepředpokládá, že lidé skutečně právo znají.“ ... „Je, zde ovšem ještě jedna významná souvislost: vedle toho, že lidé právo zpravidla neznají, je třeba se též vypořádat s tím, že lidé právo nemusí respektovat.“³⁵ Urban akcentuje, že je nutné se jako zákonodárce vedle ostatního zabývat také tím, jak je právo přijímáno a vnímání jeho adresáty.³⁶

Zásadní je dle Urbana ale také to, jak je právo jeho adresáty vnímáno a respektováno, neboť nerespektují-li lidé právo státu, nemůže být ze strany státní moci vynucováno jeho následování. Velmi trefně v tomto ohledu cituje Rehbindera, který hovoří o již výše zmíněném *étosu práva*, čímž rozumí obecné přesvědčení adresátů práva, že se má a že je v pořádku jej dodržovat, též jako že konflikty se mají řešit jen podle tohoto práva, nikoli jeho obcházením (tedy nejvíce pozitivní postoj subjektu k právu). Všechna úsilí veřejné moci vynucovat

³⁴ KRUPOVÁ, Tereza. Právní vědomí..., s. 368.

³⁵ URBAN, M. Efektivní strategie formování..., s. 7-8.

³⁶ Tamtéž, s. 8.

respektování právních norem jsou totiž bezvýznamná, hledají-li adresáti pouze okraj právních norem a způsob, jak nebýt v jejich dosahu, aniž by nich viděli svojí vlastní ochranu.³⁷

Kateřina Šimáčková ale poukazuje na další, neméně důležitý problém, a činí tak více než úderně. Tím je to, že se ti, co by skutečně potřebovali, k soudu ani nedostanou: „*Účastník správního řízení, který byl poučen, že proti rozhodnutí o jeho odvolání není přípustný opravný prostředek, a který netuší, že máme pár let v Česku správní soudnictví, kam by se, pokud by byl lépe poučen, určitě obrátil. Maminka samoživitelka s dvěma malými dětmi, která neví, kde se poradit a jak se bránit proti nesprávně vedené exekuci, a která toho má prostě tak moc, že ani nemá sílu se bránit (a třeba přijde o byt kvůli primárním dluhům v řádu stokorun). Mladý kluk, který si bez rozmyšlení koupil drabé kolo, jednou nezaplatil splátku a teď platí nekřesťanské sankce sjednané v příloze s miniaturním písmem a přisouzené rozhodcem, který rozhoduje všechny věci úvěrové firmy, která klukovi na to kolo půjčila.*“³⁸

Toto je totiž zcela nepochybně zásadní otázkou úrovně právního vědomí a právní gramotnosti. Některé výzkumy sklouzávají ke zkoumání znalostí úrovně právnických učebnic, ignorují ale fakt, že lidé často nevědí ale zcela elementární věci, jako na koho se obrátit se svým problémem, zda tím správným orgánem je Policie ČR, strážníci obecních policí, právníci, soudy, orgány obce.

Ačkoli je příspěvek dr. Šimáčkové z roku 2011, jeho obsah je nepochybně stále aktuální. V příspěvku nabízí řešení. Říká, že je třeba zřizovat organizace, specializovaná místa či kanceláře, kde lidem v nouzi kompetentní člověk poradí, co dál, tedy poskytnou základní, bezplatné právní poradenství. Ovšem příspěvky z veřejných zdrojů nejsou nijak velké a ze soukromých prakticky nulové.³⁹ Situace se od roku 2011 v podstatné míře zlepšila a jednou z institucí, která plní právě tyto úkoly, je Studentská právní poradna.

Pro podtržení výše uvedeného je vhodné zmínit ještě slavnou norskou studii právního vědomí pokojských o jejich právech zakotvených ve speciálním nově přijatém zákoně. Bylo prokázáno, že pouze 10 % pokojských o přijatém zákoně vědělo nebo jej zmínilo. Jejich obecné právní znalosti byly také velmi nízké. Hlavním záměrem studie ale bylo poukázat na to, že velmi často mají znalost vlastních specifických práv právě ty skupiny osob, jichž se přímo dotýkají.⁴⁰

³⁷ URBAN, M. *Efektivní strategie formování...*, s. 8.

³⁸ ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. *Nejnespravedlivější rozsudky* [online]. JinePravo.cz, 1. června 2011 [cit. 10. března 2020]. Dostupné na <<https://jinepravo.blogspot.com/2011/06/nejnespravedlivejsi-rozsudky.html>>.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ KUTCHINSKY, Berl. *The Legal Consciousness...* (ed), s. 103-104.

3.3 Koncept průměrného člověka podle občanského zákoníku

Občanský zákoník jako výchozí předpis soukromého práva míří právní úpravu primárně běžnému člověku⁴¹ průměrného rozumu a v ustanovení § 4 odst. 1 v konstruuje tuto domněnku: „*Má se za to, že každá svéprávná osoba má rozum průměrného člověka i schopnost užívat jej s běžnou péčí a opatrností a že to každý od ní může v právním styku důvodně očekávat.*“ Zákonodárce v důvodové zprávě stanovuje předpoklad jistoty každého, kdo vstupuje do právního vztahu se svéprávnou osobou, že se jedná o *osobu průměrné inteligence, která jedná s běžnou péčí a opatrností*⁴². Lze tedy uvažovat, že tento běžný člověk s rozumem průměrného člověka je právně gramotným člověkem pro účely soukromého práva.

Institut průměrně smýšlejícího člověka má podle odborné literatury dvě základní funkce. Zaprvé, představuje nástroj, pomůcku, k zajištění kontinuity v každodenních právních vztazích, čímž plní roli jedné ze záruk zachování právní jistoty. Druhou touto funkcí je pak určení míry rozložení důkazního břemene v právních vztazích. Zákonodárce konstruuje ustanovení jako vyvratitelnou domněnku, tedy stanovuje kritérium, hledisko, míru, hranici pro posouzení jednání člověka, kdy se presumuje určitá kvalita, kterou není třeba prokazovat, nebude-li prokázán opak. Ona schopnost užívat rozum s běžnou péčí a opatrností v sobě obsahuje tyto dílčí složky. Zaprvé, schopnost užívat rozum, zadruhé, schopnost především získávat informace a z nich dovozovat odpovídající závěry a zatřetí, schopnost na základě těchto závěrů jednat.⁴³

Tato konstrukce významně přispívá k definování právně gramotného člověka, a to tím, že opětovně dochází k vyzdvihnutí dovednostní složky běžných lidí nad tou čistě znalostní. Shrnutí se podstatné definiční znaky průměrného člověka podle občanského zákoníku, lze uzavřít, že odpovídají definici právní gramotnosti tak, jak je uzavřeno v závěru podkapitoly 3.1 a podtrhuje tak její obstojnost.

3.4 Faktory ovlivňující právní gramotnost

Pravděpodobně nejvýznamnějším faktorem je množství právních předpisů, četnost novelizací a jejich celková komplikovanost. Na tento problém ostatně upozorňuje také Ústavní soud např. ve svém slavném tzv. přílepkovém nálezu: „*Požadavek předvídatelnosti zákona jako součást principu právního státu přestává být naplňován v okamžiku, kdy novelizace zákona je součástí jiného zákona ve formálním smyslu, jebož obsah s novelizovaným zákonem nijak nesouvisí. Orientace adresáta právní normy v právním řádu se tak bez použití přístrojů informačních technologií stává zcela nemožnou. Přitom je zřejmé, že bez možnosti používání těchto systémů se dnes již v právním řádu České republiky nelze vyznat, a tak*

⁴¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanskému zákoníku, s. 36.

⁴² Tamtéž.

⁴³ MELZER, Filip. TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – Velký komentář. Svazek I. § 1-117*. Praha: Leges, 2013, s. 90-91.

*se problematizuje uplatnění obecné zásady právní, podle které neznalost zákona neomlouvá. Právo se tak stává pro své adresáty zcela nepředvídatelné. Zmíněná zásada je sice nutnou podmínkou efektivity každého systému platného práva, nelze ji však vykládat pouze ke tíži adresátů práva, nýbrž též jako závazek veřejné moci vůbec učinit právo poznatelným, protože jen takovým právem se lze řídit. Souvisejícím problémem je také prospektivnost práva, neboť řídit se jím mohou jen v budoucím konání.*⁴⁴

Dále lze poukázat na náleží Pl ÚS 44/06: „Byla-li pobnutkou ke vydání napadené vyhlášky snaha obce zpřehlednit jejím adresátům komplikovanou a roztržštěnou úpravu práv a povinností právnických a fyzických osob, vztahujících se ke zajištění veřejného pořádku a záležitostí s tím spojených, pak musí Ústavní soud konstatovat, že zvolila způsob velice nevhodný. Vydáním dalšího právního předpisu totiž adresáty normy spíše zmátla a narušila jejich právní vědomí.“⁴⁵

Nebo se též k právnímu vědomí vyjadřuje soudce František Duchoň v disentu k náleží Pl ÚS 24/07: „Po celou dobu existence lidských společností si tato vytvářejí pravidla umožňující snesitelný život jednotlivců. Tato pravidla mj. vždy obsahovala i způsoby řešení sporů tak, aby bylo zajištěno další rozumné fungování tohoto společenství. Za vrchol tohoto snažení lze považovat demokratické uspořádání moderních demokratických států evropsko-atlantické civilizace. Stanovení rozumných pravidel, přijatelných pro většinu společenství, jejich dodržování a důsledné ukládání sankcí za jejich porušení je jednou ze základních rolí moderního státu, založeného na principu „rule of law“. Pokud sám stát, prostřednictvím svých vrcholných orgánů, tato pravidla porušuje, zlehčuje tak jejich význam a v podstatě dává příklad či návod ke obdobnému postupu. Trpí tak právo, které ztrácí svou vnitřní mravnost, trpí spravedlnost a oslabuje se přirozené právní vědomí jednotlivců. To vše činí život slušné většiny obtížným a zbytečně složitějším.“⁴⁶

Podle Whita patří mezi nejviditelnější a nejčastěji kritizovaným prvkem nesrozumitelné a neznámé termíny a obraty právní řeči spolu s komplikovanou strukturou vět, popř. paragrafů. Ve skutečnosti ale hlavní problém vidí v nejasných a pevně nestanovených pravidlech právního jazyka, což pro sebe označuje termínem *neviditelná rozmluva práva* (*invisible discourse of the law*). Právní řeč může být velmi nepředvídatelná a termíny a obraty užívané v právu ne vždy odpovídají významu tak, jaký je jim obecně laickou veřejností připisován. Tento rozpor o pravý význam jsou onou neviditelnou diskuzí v pozadí a činí odbornou právní řeč tajemnou.⁴⁷

Ústavní soudce a bývalý předseda Nejvyššího soudu prof. Pavel Šámal v rozhovoru pro server Novinky.cz v r. 2018 řekl, že z průzkumů a odhadů doposud provedených vyplývá, že počet platných norem, zákonů, vyhlášek a dalších právních předpisů v České republice může přesáhnout dva miliony. K problému právního vědomí uvádí: „Laik se v tom už nevyzná. A musíme

⁴⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 15. února 2007, sp. zn. Pl ÚS 77/2006, bod 39.

⁴⁵ Nález Ústavního soudu ze dne 3. dubna 2007, sp. zn. Pl ÚS 44/2006, bod 52.

⁴⁶ DUCHOŇ, František. Odlišné stanovisko k náleží Ústavního soudu ze dne 31. ledna 2008, sp. zn. Pl ÚS 24/2007, bod 4.

⁴⁷ WHITE, James Boyd. *The Invisible Discourse...*, s. 145.

si v té souvislosti připomenout, že právo je účinné jen tehdy, pokud platí, že ti, kdo jej mají dodržovat, znají jeho obsah. Stát nejenže umožnil hypertrofii právních norem, ale má i velké dluhy vůči občanům v oblasti právního vzdělávání.“ Dále zdůrazňuje, že právní gramotnost je stejně důležitá, jako gramotnost finanční a ekonomická. Proto, je-li finanční gramotnost zařazována do výuky na základních školách, měla by s jít být ruku v ruce také výuka právní gramotnosti. „Zmiňuji se přirozeně jen o úplných základech práva, o právních aspektech, které doprovázejí každodenní lidskou činnost. Nechci, aby tato má slova byla chápána tak, že by školy měli opouštět poučení laici, kteří by byli schopni se sami obhajovat v soudních řízeních. To bude vždy v první řadě na advokátech.“⁴⁸

Stejný názor má také Urban, který Hospodářským novinám řekl, že „Právo je velmi složitě a připadá mi neuvěřitelné, že chceme po laicích, aby se v něm orientovali. Neopřekvapuje mě, že někteří v důsledku nevědomosti spadnou do dluhové pasti nebo podepíší špatnou smlouvu.“⁴⁹

⁴⁸ GINTER, Jindřich. *Předseda Nejvyššího soudu Pavel Šámal: Nových zákonů je zbytečně moc* [online]. Novinky.cz, 22. října 2018 [cit. 4. března 2020]. Dostupné na <<https://www.novinky.cz/domaci/clanek/predsesta-nejvyssiho-soudu-pavel-samal-novych-zakonů-je-zbytecne-moc-40247595>>.

⁴⁹ ŘEHÁKOVÁ, Markéta. *Výjimeční právníci dostali ocenění za pomoc potřebným* [online]. HospodarskeNoviny.cz, 8. listopadu 2017 [cit. 4. března 2020]. Dostupné na <<https://www.pressreader.com/czech-republic/hospodarske-noviny/20171108/281934543223387>>.

4 Východiska pro vlastní empirický výzkum

4.1 Dílčí výzkumy provedené v oblasti právního vědomí v České republice

4.1.1 Průzkumy veřejného mínění

Ministerstvo vnitra v r. 2008 zadalo vypracovat analýzu přístupu veřejnosti k zákonům a právním předpisům v České republice. Výzkum byl zaměřen v první řadě na informovanost občanů o právních předpisech a regulaci jejich práv a povinností, také bylo zkoumáno, jakým způsobem a jakými prostředky se lidé dostávají k relevantním informacím, jak občané vnímají a hodnotí právní prostředí, jestli orientace v něm je problematická atp.⁵⁰

Výsledky této studie nebyly příliš překvapivé. Polovina všech dotázaných, konkrétně 46-51 % vyjádřilo nespokojenost s českým právním systémem. Spokojeno bylo pouze 8-13 % dotázaných. Že je právní regulace spravedlivá, řeklo pouhých 11-13 % dotázaných, naopak za nespravedlivou jí označila téměř polovina. Důvěru v právní systém má podle tohoto výzkumu pouze 15 % lidí, více jak 50 % mu nedůvěřuje. Když měli dotázaní zhodnotit, jak vnímají právní systém, objevily se výroky jako: „*zákony jsou dělány proti lidem*“, „*člověk se v tom nemůže orientovat i kdyby chtěl*“, „*předpisy se tak často mění, že nemá cenu si něco pamatovat*“, „*úředníci sami zákony neznaší*“ nebo například „*nikomu se nic nestane, když rozhodne špatně*“.⁵¹

Podle dalších zjištění není pro občany tolik problematické správný právní předpis nalézt, nicméně je pro ně náročné se v něm vyznat a zorientovat, neboť právní předpisy jsou pro ně velmi matoucí, nepřehledné a nesrozumitelné. Zajímavým zjištěním je, že pro vyhledávání právních informací a právních předpisů jen 10-14 % občanů využije nějaký z portálů veřejné správy. Dotazující se též ptali na možná řešení stávající nepříliš příznivé situace, a shodně, okolo 20 %, získaly možnosti jako větší zapojení veřejnosti, tedy zlepšení komunikace s ní, dále by podle dotázaných pomohla výměna vlády a zatřetí celkově zjednodušení právních předpisů.⁵²

Občané byli též dotázáni, což je mj. zajímavým zjištěním i pro účely této práce, jaká právní odvětví jsou pro ně důležitá, resp. v jakých z nich je pro ně podstatné a důležité se orientovat. Takovými odvětvími jsou zejména pracovní právo, jak shodně odpovědělo 57-68 % dotázaných občanů, dále 52 % uvedlo rodinné právo, následuje např. finance a majetek nebo zdravotnictví.⁵³

Vrátíme-li se ale ke komunikaci orgánů zákonodárné i výkonné moci s veřejností ohledně právní regulace, lze poukázat navíc i na analýzu vypracovanou Právnickou fakultou Univerzity

⁵⁰ *Analýza přístupu veřejnosti k regulaci v České republice* [online]. MVCR.cz, leden 2008 [cit. 8. března 2020]. Dostupné na < <https://www.mvcr.cz/clanek/analyza-pristupu-verejnosti-k-regulaci-v-ceske-republice.aspx> >.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž.

Palackého v Olomouci v r. 2013 s názvem „Zkušenosti s implementací nového soukromého práva v zahraničí“, kde autoři porovnávají celkem 11 zemí, které v posledních letech provedly reformu soukromého práva, a zkoumají mimo celkového procesu novelizace také úroveň informovanost ve vztahu k odborné i laické veřejnosti a stavy následně porovnávali s Českou republikou v průběhu procesu rekodifikace občanského zákoníku.⁵⁴

Analýzou bylo zjištěno, že v porovnání se ostatními státy, mezi nimiž bylo např. Slovensko, Polsko, Nizozemí, Litva, Lotyšsko, Brazílie, Arménie, Rusko nebo také Kazachstán, Česká republika udělala víceméně všechna opatření, která byla zavedena ve zkoumaných státech v procesu rekodifikace i po jejím ukončení, vedla si tedy v mezinárodním měřítku velmi dobře a podle analýzy patří Česká republika k nadprůměrně aktivním státům. Ve vztahu k veřejnosti lze vyzdvihnout např. zřízení internetového místa, jako prostoru též pro laickou veřejnost, kde jí bylo umožněno vznášet dotazy týkající se rekodifikace nebo např. výkladu a aplikace rekodifikovaných norem. Za problém nicméně označili fakt, že tato možnost nebyla veřejnosti známa, tím pádem nebyla příliš využívána. Na druhou stranu byly do procesu rekodifikace poměrně dobře zapojena média, lze zmínit např. pořad z projektu BESIP vysílaný na České televizi „STOP“.⁵⁵

4.1.2 Průzkumy a šetření v oblasti finanční gramotnosti

Dalším podkladem pro výzkum prováděný v rámci této práce je šetření provedené Ministerstvem financí ve spolupráci s Českou národní bankou (dále jen „ČNB“) v oblasti finanční gramotnosti v roce 2010. Ačkoli se jedná o mapování *finanční* gramotnosti, některá zjištění jsou zajímavá a mají nemalý přesah do gramotnosti právní, což jen svědčí o tom, že skutečně jdou společně ruku v ruce a ne jinak. V rámci šetření byla zkoumána úroveň finanční gramotnosti starších 18 let, znalosti v oblasti financí, postoje k nim a k finančnímu systému a též ověření toho, zda a jak jsou schopní své znalosti využívat v praxi.⁵⁶

Šetření se mj. zabývalo také gramotností populace v oblasti smluv a v rámci této části bylo například zkoumáno, zda lidé vůbec čtou smlouvy, které podepisují. Dále také zda jsou schopní reklamovat vadný výrobek a jestli znají obsah pojmu „rozhodčí doložka“. Podle závěrů šetření

⁵⁴ *Analýza zkušeností s implementací nového soukromého práva v zahraničí*. Olomouc: Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, 2013. s 5-6. Dostupné na http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/Zkusenosti_s_implementationi_noveho_soukromeho_prava_v_zahranici.pdf.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ *Výzkumy k finanční gramotnosti* [online]. MFCR.cz, 14. května 2012 [cit. 9. března 2020]. Dostupné na <https://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2012/vyzkumy-k-financi-gramotnosti-9406>.

si finančně gramotný člověk smlouvu před podpisem pečlivě přečte, ví, jak a kde si správně stěžovat, resp. reklamovat, a v neposlední řadě ví, co znamená rozhodčí doložka.⁵⁷

Toto šetření provedené v roce 2010 s tisícem dotazovaných ukázalo, že pouze 36 % z nich si smlouvu v místě a čase podpisu pečlivě přečte a pokud něčemu neporozumí, zeptá se. Pouhých 23 % pak smlouvu proče zběžně a zkontroluje pouze nejdůležitější údaje. Na členy domácnosti, právníka či jiného odborníka by se s kontrolou smlouvy a případnými dotazy obrátilo cca 18 % dotázaných, 11 % by si smlouvu odneslo a pročetlo v klidu doma. Pouze 4 % uvedly, že by smlouvě věřily a podepsaly ji i bez čtení.⁵⁸ Tyto závěry působí pozitivně, a to zejména s ohledem na poslední uvedený údaj. Dále, 12 % lidí uvedlo, že je-li jim předložena nějaká smlouva, tak všem ustanovením v ní rozumí. Více než třetina rozumí pouze těm důležitým informacím, třetina pak uvádí, že částečně rozumí, částečně nikoli. A pouze pro 6 % dotázaných je smlouva ve většině nesrozumitelná. Více než třetině dotazovaných se stalo, že jim byla předložena tak dlouhá smlouva, že ji ani nedočetli, 73 % z nich ale i přes to tuto smlouvu podepsali.⁵⁹

Navzdory poměrně optimistickým výsledkům v oblasti smluv poukázalo šetření v oblasti stížností a reklamací na velmi nízké procento lidí, kteří si kdy v souvislosti s finančním produktem stěžovali – pouhých 6 %. Téměř třetina dotázaných navíc uvedlo, že neví, na koho by se v případě reklamace či stížnosti obrátilo, a třetina neví, na koho se obrátit, byla-li by jejich stížnost či reklamace neuznána (pouze 14 % uvedlo, že by se obrátilo na soud, 11 % by kontaktovalo právníka).⁶⁰

V třetí výše zmíněné oblasti – povědomí o rozhodčích doložkách, bylo jednoznačně prokázáno, že lidé nevědí, resp. v r. 2010 nevěděli, co tento termín znamená, ačkoli se jednalo o velmi zásadní věc pro oblast ochrany spotřebitele. Celkem 83 % dotázaných se nikdy s pojmem *rozhodčí doložka* nesetkalo. Z 12 %, kteří odpověděli, že se s pojmem někdy v minulosti setkali, 24 % nicméně neví, co pojem znamená.⁶¹

4.1.3 Průzkum právní gramotnosti

V roce 2015 byl společností SANEP vypracována rozsáhlá internetová studie právní gramotnosti na více než 5 800 dospělých tak, aby představovali reprezentativní vzorek obyvatelstva, který odpovídal sociodemografickému rozložení obyvatel ČR. Průzkum byl

⁵⁷ *Shrnutí hlavních výstupů z měření finanční gramotnosti obyvatel ČR, témata 4-6 (prezentace ČNB)*. Tisková konference MF a ČNB. Praha: 2010, s. 16-19. Dostupné na <<https://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2012/vyzkumy-k-financni-gramotnosti-9406>>.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ *Finanční gramotnost v ČR: Kvantitativní výzkum – Finanční gramotnost obyvatel v ČR. Závěrečná zpráva z výzkumu – plné znění* (STEM/MARK 2010). STEM/MARK, a.s.: 2010, s. 83-84. Dostupné na <<https://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2012/vyzkumy-k-financni-gramotnosti-9406>>.

⁶⁰ Tamtéž, s. 86-87.

⁶¹ Tamtéž, s. 88.

proveden pro pojišťovnu právní ochrany D.A.S.⁶², tedy nejedná se o studii zadanou některým z ministerstev či jiným státním orgánem a povaha otázek je tomu značně uzpůsobena, i tak jsou ale některé výsledky pro tento výzkum využitelné.

Podle výsledků průzkumu více jak 60 % dotázaných o sobě prohlásilo, že nemá dostatečné právní znalosti, a pouhých 17 % dotázaných by podle vlastního mínění znají zákony dostatečně natolik, aby byly schopni hájit svá práva. Nejvíce si lidé věří v oblasti pracovního práva, 11,5 % jej uvedlo jako odvětví, ve kterém se cítí právně gramotní. Celých 61,9 % nedokáže ani odhadnout výši soudního poplatku. Co se týče důvěry v právní a soudní systém, se téměř čtvrtina dotázaných obává nevyzpytatelnosti práva v českém soudnictví a stejně tak z dlouhého soudního sporu s nejistým výsledkem. Jen 4,7 % dotazovaných by se obávali v případném soudním sporu neznalosti práva.⁶³

4.1.4 Empirický výzkum JUDr. Michala Urbana, Ph.D.

Empirický výzkum právního vědomí⁶⁴ v podobě pilotní studie provedl Urban ve své disertační práci⁶⁵. Pro svůj výzkum zvolil tři třídy gymnázia, ve kterých studie probíhala po celý rok. Vybraným studentům byly předloženy dotazníky obsahující otázky otevřené i s možnostmi, s cílem zjistit jak úroveň znalostí, tak dovedností (tzn., schopností znalosti aplikovat), v dalších částech ale zkoumá i postoje studentů vzhledem k vybraným právním případům. Dotazníky byly studentům předloženy k vyplnění na začátku testovacího období a na konci, aby mohla být zjištěna počáteční a konečná úroveň právního vědomí. Jeho výzkum je obsahově, zpracováním, použitými nástroji a cílovou skupinou velmi podobný tomu, který byl prováděn v rámci této práce. Proto je použit a zařazen jako jedno z inspirativních východisek.

Ačkoli Urban svůj výzkum zaměřuje primárně na oblast ústavního práva a lidských práv, případně na odlišení otázek spadajících do jiných právních odvětví, je jeho výzkum hodnotným podkladem pro konstrukci otázek dotazníku výzkumu prováděného v rámci této práce a významnou metodologickou pomůckou. Je tomu tak zejména díky nekomplikovanosti jeho studie, neboť se ve svém dotazníku, ačkoli směřuje k maturitním ročníkům, dokázal držet skutečně toho podstatného a zcela se odpošťuje od vlastních odborných znalostí právníka. Jeho

⁶² SANEP: Většina Čechů přiznává svoji právní ngramotnost [online]. ČTK Protext.cz, 6. července 2015 [cit. 11. března 2020]. Dostupné na <<http://www.protext.cz/zprava.php?id=23368>>.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Termín právní gramotnosti přímo neužívá, v podstatě se ale jedná v jeho pojetí o termín totožný s termínem právní gramotnosti podle závěrů této práce, neboť obsahuje též složku znalostí a dovedností, tedy schopností aplikovat nabyté znalosti v praxi, jakož i hodnocení.

⁶⁵ URBAN, M. *Efektivní strategie...*, s. 183-184.

⁶⁶ Urban jako jeden z hlavních podkladů pro vlastní empirický výzkum zvolil Mezinárodní studii občanské výchovy („ICCS“) vypracovanou Mezinárodní asociací pro vyhodnocování výsledků vzdělávání (jak uvádí v disertační práci na s. 77 a násl.) prováděnou na mezinárodní úrovni v letech 2008-2009. Studie je velmi rozsáhlá a komplikovaná, neboť téma pojímá ze široké mezinárodní perspektivy, což je pro účely a rozsah této práce nadbytečné. Navíc Urban z ní bohatě čerpá, proto tato práce z ICCS studie vychází pouze zprostředkovaně skrz Urbanův výzkum.

dotazníky tak skutečně vypovídají o právním povědomí zkoumaných studentů a ukazují na to, co je skutečným „minimem“ jejich právního vzdělávání. Proto se do značné míry tato práce inspiruje také věcným, tematickým rozsahem otázek dotazníku.

Mimořádně, na výše popsaný problém komplikovanosti dotazníků a jejich vyhodnocování upozorňuje např. maďarský právník a bývalý soudce Evropského soudu pro lidská práva András Sajó, který v jednom ze svých výzkumů upozorňuje na úskalí, kterých je třeba být si vědom při vyhodnocování dat získaných výzkumem právního vědomí. Jedním z těchto úskalí je např. tendence výzkumníka odborníka (právníka, akademika či studenta práva) poměrně jednoduše sklouznout k hodnocení výsledků na základě myšlenky správnosti, tzn. samo hodnocení znalosti práva se může podobat školnímu hodnocení. Sama znalost konkrétní právní normy přitom nemusí být v daném případě vůbec relevantní. Proto sám poukazuje také na to, že právní znalosti mají kazuistickou povahu a jsou formovány nejvíce řadou konkrétních situací.⁶⁷ Z těchto důvodů je důležité oprostít se při výzkumu od role právníka a pohlédnout na věc co možná nejvíce optikou laika ve věku dotazované skupiny lidí a vžít se do právě takových právních situací, se kterými se přímo oni setkávají, neboť jen tak je možné hodnotit úroveň jejich právního vědomí, právní gramotnosti a na základě toho určit co možná nejvhodnější obsah a rozsah právního minima té které věkové a sociální skupiny.

Urban zmiňuje ještě jednu významnou věc, a to doporučení zaměřit se ve výzkumech právního vědomí na tři oblasti informací. Zaprvé se jedná o základní znalosti umožňující minimální standard orientace v právním řádu a systému státní moci, anebo schopnost tyto informace vyhledat či povědomí o tom, kde je najít („nevím-li, vyhledám“). Akcentuje tedy i dovednostní a schopnostní složku vyhledat relevantní informace a v nich se v rámci možností zorientovat. Druhou skupinou informací jsou znalosti nezbytné k naplňování základních společenských rolí – v zaměstnání, v rámci rodiny nebo obecně ve společnosti. Do třetí skupiny informací spadají ty, které lidé potřebují *ad hoc*, tzn. v určité konkrétní situaci, která není úplně předvídatelná. V takových situacích je minimálním standardem právní gramotnosti vědět alespoň, do jakého odvětví pravděpodobně spadají, jakých právních vztahů se týkají a kterými právními předpisy se budou řídit. V případě, že chybí tyto znalosti, bez ohledu na skupinu, je nezbytné vědět, kdy a na koho se obrátit s potřebou právní rady.⁶⁸ S tímto rozřazením se lze zcela ztotožnit, proto byl také dotazník tohoto výzkumu tvořen značně inspirován tímto pojetím relevantních informací. Nehledě na fakt, že opětovně potvrzuje závěry o definici právní gramotnosti.

⁶⁷ FEKETE, Balázs, SZILÁGYI, István H. Knowledge and Opinion about Law (KOL): Research in Socialist Hungary. *Hungarian Journal of Legal Studies*, 2017, Vol. 58, No. 3, s. 350-351.

⁶⁸ URBAN, M. *Efektivní strategie formování...*, s. 13-14.

4.2 Východiska pro určení cílové skupiny dotazovaných

Závěrem podkapitoly 2.1 bylo v souladu s KOL studií Kutchinského a spol. bylo nastíněno, že minimální úroveň právních znalostí by měla být zkoumána na nejnižší úrovni vzdělání, kde by mělo být předmětem výuky. Ke stejnému závěru lze dojít také v případě zjišťování cílové skupiny s minimální právní gramotností.

Komentář Filipa Melzera a Petra Téglu definuje průměrně rozumného člověka jako osobu, která disponuje běžnými rozumovými schopnostmi, a dále upozorňuje, že se nejedná o aritmetický průměr společnosti, ale o soubor běžných znalostí dospělého člověka, na jejich základě je schopen úsudku, tedy dospět v rámci určité situace k rozumnému závěru. Termín „běžný“ či „průměrný“ znamená, že se nejedná o soubor znalostí a schopností, jimž by mělo odpovídat *zvláštní* vzdělání ani *zvláštní* schopnosti úsudku.⁶⁹

Co se rozumí pod *zvláštním* vzděláním? Je nutné hledat takovou úroveň, resp. stupeň vzdělání, který se předpokládá jako dostačující pro schopnost orientace v běžných právních situacích. *Zvláštním* vzděláním je bezpochyby studium vysoké školy. Lze se domnívat, že v tomto případě nebude hrát ani roli druh vysoké školy, neboť se stále jedná o „nadstandard“ v rámci společnosti.

Lze se domnívat, že za toto *zvláštní* lze označit i středoškolské vzdělání, a to ze dvou hlavních důvodů. Zaprvé, jednotlivé střední školy vzdělávají studenty v právu ve zcela odlišné míře. Na gymnáziích je právo vyučováno v jiných dotacích vyučovacích hodin než na jiných středních školách odborně zaměřovaných (existují i střední školy specializující se na veřejnou správu) nebo na odborných učilištích, kde právo nemusí být vyučováno vůbec. Druhým důvodem, o který se dílčí závěr této práce opírá, je fakt, že stát jednotně reguluje minimální právní znalosti na úrovni základního vzdělávání, středním školám je již pak přiznána mnohem větší svoboda ve výuce. Činí tak prostřednictvím RVP ZV, jehož obsah lze považovat za minimální požadavky právní gramotnosti pro každého žáka opouštějícího základní vzdělávání. O tomto záměru svědčí i faktická možnost nastoupit do zaměstnání po ukončení povinné školní docházky, není povinné pokračovat na střední školu. Jedná se tedy o absolventy základních škol, kteří by měli být právně gramotní, a je to právě základní škola, která by základní znalosti a dovednosti v oblasti práva naučit.

4.3 Východiska pro určení zkoumané právní oblasti

Jelikož se výzkum z místního hlediska primárně zaměřuje na Olomoucký kraj, bylo příhodné zjistit, s čím se lidé v rámci tohoto kraje nejvíce potýkají, co je lokálním nejrozšířenějším

⁶⁹ MELZER, Filip, TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník...*, s. 90.

problémem. Podle údajů z r. 2018 dostupných na serveru MapaExekucí.cz, je Olomoucký kraj devátým nejzadluženějším krajem, což mimo jiné není nijak alarmující zjištění. Podíl osob v exekuci činil 7,79 %, průměrný počet exekucí na osobu byl 5,6. Osob mezi 18 až 29 rokem je v exekuci 10 % ze všech zadlužených, což činí celkem 4 357 mladých osob.⁷⁰

Vysoký podíl exekucí, a to i mezi mladými lidmi, je celorepublikový problém. Většina vidí příčinu v nedostatečné finanční gramotnosti osob. Ovšem finanční gramotnost nemůže být pojímána samostatně, neboť v pozadí stojí vždy určitý právní problém. Zpravidla se bude jednat o zápůjčky, úvěry klasické či spotřebitelské, lichvy, neúměrná zkrácení, adhezní smlouvy anebo prosté nepřechtení smluv a smluvních podmínek. Právní gramotnost, její základy, jsou navázány bezvýhradně na finanční, a to nejen z pohledu příčin, ale též i důsledků – neboť pokud se lidé do svízelné finanční situace dostanou, právní gramotnost pak pomůže ji řešit.

Naprosto shodný výsledek vykazují data ze Studentské právní poradny, která je *praktickou výukovou aktivitou, v jejímž rámci studenti PF UP v Olomouci pod vedením pedagogů a praktikuujících právníků řeší reálné případy klientů, kteří se na Studentskou právní poradnu obrátí s žádostí o rozbor jejich situace. Studentská právní poradna je určena především těm, kdo si z finančního hlediska nemohou dovolit služby advokáta.*⁷¹ Představuje tak instituci, kterou navštíví lidé, kteří budou spíše méně právně gramotní nebo nemají dostatečné finance na řešení právního problému (i když vlastní fakt, že SPP navštíví, ve své podstatě znamená, že se snaží problém řešit a volí velmi vhodný způsob).

Z dat dostupných ze spisů SPP vyplývá, že nejvíce se lidé potýkají se závazky plynoucími ze smluv. Analyzována byla data z let 2014 – 2018.

- 2014 - 45 % případů
- 2015 – 57 % případů
- 2016 – 41 % případů
- 2017 – 49 % případů
- 2018 – 44 % případů

Mezi tato procenta případů byly započítány spory ze smluv darovacích (nejčastěji se jednalo o převody vlastnického práva, vrácení daru), dluhy jakékoli povahy (které činily největší podíl případů, ať již přišli lidé v pozici věřitele či dlužníka), exekuce a insolvence, kupní smlouvy,

⁷⁰ Mapa Exekucí [online]. MapaExekucí.cz, údaje z r. 2018 [cit. 25. dubna 2020]. Dostupné na <<http://mapaexekuci.cz/index.php/mapa-2/>>.

⁷¹ Studentská právní poradna [online]. Pf.Upol.cz [cit. 15 dubna 2020]. Dostupné na <<https://www.pf.upol.cz/verejnost/>>.

pracovníprávní spory (nejčastěji nárok na mzdu), spory z nájmu a spory z ostatních smluvních typů (smlouvy o dílo, smlouvy o zprostředkování atp.).⁷²

Z výše uvedeného plyne, že smlouvy a důsledky, jaké mohou (nejen) pro právně negramotné mít, jsou v krajních případech i fatální – o čemž svědčí čísla dostupná z Mapy Exekucí. Smlouvy jsou všudypřítomné. Aniž si to lidé uvědomují, denně uzavírají i desítky smluv, notoricky uváděným případem je běžný nákup potravin v obchodě nebo použití prostředku městské hromadné dopravy. Proto je výzkum této práce zaměřen na ty nejzákladnější a nejtypičtější právní vztahy vzniklé ze smluv.

4.4 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Výše bylo uzavřeno, že skupinou, která bude v rámci výzkumu zkoumána, budou absolventi základních škol, kteří by měli tyto instituce opouštět s minimálním standardem právní gramotnosti. Základy právního vzdělávání na základních školách jsou stanoveny Rámcovým vzdělávacím programem pro základní vzdělávání⁷³.

RVP obecně tvoří obecně závazný rámec pro tvorbu školních vzdělávacích programů. Právním základem je školský zákon: „Pro každý obor vzdělání v základním a středním vzdělávání (...) se vydávají rámcové vzdělávací programy. Rámcové vzdělávací programy vymezují povinný obsah, rozsah a podmínky vzdělávání; jsou závazné pro tvorbu školních vzdělávacích programů, hodnocení výsledků vzdělávání dětí a žáků, tvorbu a posuzování učebnic a učebních textů“ (ust. § 3 odst 2 školského zákona)⁷⁴. Každá škola má vlastní školní vzdělávací program, který konkretizace RVP a vzdělávání na konkrétních školách se řídí podle těchto ŠVP. Každá škola má určitou míru svobodného uvážení v tom, co fakticky bude učit, neodporuje-li to RVP. Mohou si obsah učiva v rámci možností rozdělit do jednotlivých předmětů, modulů atp.

Rozsah učiva, tematické mantinely, teoretická i praktická východiska jsou ale pro všechny ŠVP stejné. Proto je pro výzkum klíčový Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, Dokument je velmi abstraktní, což být pozitivní i negativní, bude záležet na každém konkrétním ŠVP, jakým způsobem bude RVP ZV implementovat. Podle něj žák (jedná se o výběr jednotlivých relevantních výstupů):⁷⁵

1. *Přiměřeně uplatňuje svá práva včetně práv spotřebitele a respektuje práva a oprávněné zájmy druhých, posoudí význam ochrany lidských práv a svobod*
2. *Objasní význam právní úpravy důležitých vztahů – vlastnictví, pracovní poměr, manželství*

⁷² Dalšími případy, které se v evidenci často vyskytovaly byly na druhém a třetím místě vztahy plynoucí rodinného o dědického práva.

⁷³ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. MŠMT: Praha: 2017. 166 s.

⁷⁴ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁵ RVP ZV, s. 60 - 61.

3. *Provádí některé jednoduché právní úkony a chápe jejich důsledky, uvede příklady některých smluv upravujících občanskoprávní vztahy – osobní přeprava, koupě, oprava či pronájem věci*
4. *Dodržuje právní ustanovení, která se na něj vztahují, a uvědomuje si rizika jejich porušování.*
5. *Rozpozná protiprávní jednání*
6. *Vyjmenuje základní práva a povinnosti občanů*
7. *Na příkladu vysvětlí, jak reklamovat výrobek nebo službu*
8. *Uveden příklady, jak se bránit v případě porušení práv spotřebitelů*
9. *Uvědomuje si rizika porušování právních ustanovení a důsledky protiprávního jednání*
10. *Vyřizuje své osobní záležitosti včetně běžné komunikace s úřady, požádá v případě potřeby vhodným způsobem o radu*
11. *Ovládá učivo právo v každodenním životě: význam právních vztahů; důležité právní vztahy a závazky z nich vyplývající; základní práva spotřebitele*

4.5 Dílčí závěry teoretické části a východiska pro praktickou část

Na základě výše uvedeného bylo před praktickou částí dosaženo následujících závěrů:

- Právní gramotnosti v sobě obsahuje prvky znalostní i dovednostní, a to minimálně v poměru 1:1.
- V rámci Olomouckého kraje se lidé, kteří vyhledali pomoc SPP, nejvíce potýkají s právními problémy vzniklými ze smluv.
- Pro účely výzkumu této práce budou zvoleni absolventi základních škol v Olomouckém kraji, přičemž nejlépe testovatelnou bude skupina těch, kteří pokračovali na střední školy, proto budou testovány první ročníky středních škol.
- Právní gramotnost bude zkoumána tak, že se ověří znalosti, které měly být nabyty na základních školách v souladu s RVP ZV.
- Budou zkoumány jak znalostní, tak dovednostní aspekty právní gramotnosti.

5 Vlastní empirický výzkum

5.1 Cíle výzkumu

Cílem výzkumu je zjistit, jaká je právní gramotnost absolventů základních škol z řad studentů prvních ročníků středních škol v Olomouckém kraji. Na základě výsledků bude ověřována hypotéza, že žáci, kteří opustí základní školy v Olomouckém kraji, si dokáží poradit v základních právních situacích týkajících se smluvního práva, se kterými se mohou setkávat, a dokáží vysvětlit klíčové právní instituty, tzn. vykazují dostatečnou úroveň právní gramotnosti v oblasti smluvního práva.

5.2 Dotazník a jeho systematika

Pro výzkum byla zvolena metoda dotazníku, tj. souboru otázek na předem připraveném (online) formuláři. Studentům bylo vyplnění dotazníku uloženo učiteli společenských věd a ti jej prostřednictvím online portálu Survio.cz vyplňovali na počítačích dostupných přímo na školách, nebo prostřednictvím vlastních notebooků či chytrých telefonů. Dotazník je plně anonymní, z identifikačních údajů byla zjišťována pouze vzdělávací instituce, tzn. konkrétní střední škola, kterou student navštěvuje, a konkrétní ročník. Dotazníky byly určeny výhradně studentům prvních ročníků, jejichž věk se pohybuje zpravidla mezi 15-17 lety.

Dotazník se skládá ze 13 otázek. Každá otázka má svůj základ v učivu podle RVP ZV. Dalším obsahovým východiskem jsou data získaná ze spisů SPP a také poznatky získané v rámci konzultací tématu s odborníky v oboru. Otázky jsou formulovány v souladu s obecnými zásadami jejich formulace, tzn. tak, aby odpovídaly úrovni dotazovaných studentů, neobsahovaly provokace, byly obsahově a jazykově co nejvíce srozumitelné, nepřiliš dlouhé a komplikované a aby nebyly kladeny sugestivní otázky.⁷⁶ Identifikační údaje (název konkrétní vzdělávací instituce, ročník), které jsou zpravidla v obdobných výzkumech zjišťovány na samotném konci dotazníků, jsou zde získávány na začátku, neboť se jedná o jedinou otázku a na studenty tak i vzhledem k výše diskutované rezervovanosti vůči právu jako celku může lépe působit, když dotazník „rozehrěje“ jednoduchá identifikační otázka.

Dotazník v sobě kombinuje otázky uzavřené – předem formulované tak, že dotazovaný pak vybírá, která z nabízených odpovědí nejlépe odpovídá jeho postoji. V rámci uzavřených se kombinují otázky polytomické, tedy s možností výběru z více než dvou variant, přičemž v takových případech může student označit více variant jako správných dle vlastního názoru. Jedenkrát se v dotazníku objevuje alternativní (dichotomická) otázka, kde je úkolem studenta zvolit pouze jednu ze dvou nabízených variant – zda tvrzení platí či nikoli.

⁷⁶ VEČERA, *Sociologie práva ...*, s. 277.

Vedle uzavřených otázek byly zařazeny i otázky otevřené směřující na vysvětlení určitého pojmu vlastními slovy ve snaze získat vhled jak do složky znalostní, tak hodnotové, tedy jak daný pojem student chápe, jak mu byl vysvětlován atp. Jedenkrát je pak použita otázka polouzavřená, kdy je navíc k zadaným možnostem umožněno studentovi vysvětlit, jak by danou situaci řešil, nevybral-li by si žádnou z nabízených odpovědí.

Z hlediska náročnosti je dotazník konstruován tak, že na začátku jsou použity jednodušší otázky, které jsou pro studenty lépe představitelné. Náročnější otázky, zejména se jedná o otázky otevřené, tzn. vyžadující vysvětlení vlastními slovy, jsou situovány zhruba doprostřed dle obecných doporučení pro tvorbu sociologických výzkumů. Zakončen je dotazník dvojicí opětovně jednoduchých otázek s dvěma možnostmi a závěrečnou bonusovou otázkou, která již nezkoumá žádnou ze studentových znalostí či schopností, směřuje pouze ke zjištění vlastních zkušeností. Vyplňování dotazníku nebylo časově omezeno, 50 % studentů jej vyplňovalo 5-10 minut, 43 % 10-30 minut.

5.3 Způsob vyhodnocování

Otázky jsou koncipovány ve většině jako multiple choice questions, tzn., otázky, s více správnými možnostmi. Každou správnou možnost mohlo zvolit všech 230 studentů, proto maximální možný počet získaných bodů je 230krát x , kdy x představuje počet správných odpovědí, tzn. jsou-li v otázce 2 správné odpovědi, maximální počet bodů bude 460. Za každého studenta, který tu kterou správnou možnost zvolil, bude přičten 1 bod. Za každou špatnou odpověď bude ale 1 bod odečten. Toto opatření má dvě funkce. Zaprvé, pomůže předejít zkreslení výsledků, pokud některý ze studentů např. volil bezhlavě všechny odpovědi, a zadruhé, v konečných výsledcích tak budou zohledněny i ty špatné odpovědi a výsledné číslo bude komplexnější a přesnější. Následně budou sečteny všechny body získané ze všech správných možností a od nich odečten počet špatných odpovědí. Výsledek bude následně porovnán s maximálním počtem bodů a trojčlenkou bude získána procentní úspěšnost v dané otázce.

Příklad: Jsou-li správné možnosti a., c. a d., nejvyšší možný počet získaných bodů bude 690. Možnost a. označí 100 studentů, možnost b. 60 studentů, možnost c. 120 studentů a možnost d. 150 studentů. Celkový počet bodů získaných všemi studenty bude 370 (100 + 120 + 150). Následně bude odečteno 60 bodů za odpovědi u možnosti b. Tzn. výsledek bude 310 (370 – 60). Je-li 690 bodů 100%, pak 310 bodů představuje cca 45 %. Celková úspěšnost v této otázce bude tedy 45 %. Všechny procentní výsledky se v závěrečné tabulce zaokrouhlí na celé číslo a aritmetickým průměrem bude vypočtena celková úspěšnost.

5.4 Dotazník

5.4.1 První otázka

„**Napište název školy a ročník.**“, směřuje pouze na zjištění konkrétní střední školy, učiliště či gymnázia a ročník. Směřuje k ověření toho, zda dotazník vyplňují správní studenti, tzn. studenti prvních ročníků některého z výše zmíněných institucí.

Zapojené školy:

- Střední škola módy a designu Prostějov – 21 studentů
- Střední škola železniční, technická a služeb, Šumperk (studenti všech oborů) – 117 studentů
- Střední odborná škola, Olomouc, s.r.o. (studenti všech oborů) – 29 studentů
- Slezské gymnázium Opava – 26 studentů
- Střední odborná škola Šumperk (studenti všech oborů) – 17 studentů
- Gymnázium Hejčín, Olomouc – 14 studentů
- Gymnázium Čajkovského, Olomouc – 6 studentů

Počet zapojených studentů:

- **230 studentů**

Ročník:

- První ročníky, tzn. studenti ve věku mezi 15 a 17 lety – 230 studentů

5.4.2 Druhá otázka - Svěprávnost

Že je člověk „svěprávný“ znamená: (Vyberte jednu nebo více odpovědí)

- že může uzavírat smlouvy / smlouva, kterou uzavře, je platná.**
- že nabyl 18 let.**
- že nabyl 15 let.**

Jak řešit: *Vyberte jednu nebo více odpovědí.*

První otázka směřuje na svěprávnost a její nabytí. V RVP ZV není konkrétně zmíněna, přesto se jedná o elementární věc, na kterou je při výuce nesčetněkrát poukazováno. Např. mají-li žáci mít přehled o volebním právu či základních závazkových vztazích nebo spotřebitelských vztazích atp., vždy se výklad nutně musí pojít s otázkou, kdy jsou žáci vlastně oprávněni do těchto právních vztahů vstupovat. Prostřednictvím otázky je zjištěno, zaprvé, zda studenti vůbec

vědí, proč je svéprávnost člověka v právních vztazích významná (např. možnost uzavírat smlouvy) a, zadruhé, odkdy je člověk svéprávný. Na úrovni základní právní gramotnosti není potřeba rozebírat postupné nabývání svéprávnosti nebo zabývat se dalšími hlubšími aspekty tohoto pojmu.

Výsledky:

- **a. 112 studentů (48,7 %)**
- **b. 141 studentů (61,3 %)**
- c. 25 studentů (10,9 %)

Nutno přiznat, že otázka je poměrně nešťastně položená. Pojem „svéprávnost“ mohou mít studenti tohoto věku pravděpodobně spojený spíše s duševními chorobami než se způsobilostí vstupovat do smluvních vztahů. Bylo by vhodnější ptát se spíše konkrétně než takto abstraktně a mířit na konkrétně na smluvní typy a právní vztahy, které se jich přímo dotýkají a nechat je na tomto příkladu pojem vlastními slovy vysvětlit – například. I tak jsou ale výsledky první otázky velmi příznivé. Správnou odpovědí je možnost a. a b. podle ust. § 15 odst. 2 a § 30 odst. 1 OZ. Úspěšnost u této otázky vypočítaná podle výše uvedeného vzorce odpovídá cca 50 %.

5.4.3 Třetí otázka – Zápůjčka kamarádovi

Máte úspory, kamarádovi v nouzi půjčíte svých ušetřených 15.000 Kč bez jakékoli smlouvy, protože je to přeci kamarád. Ten ale dluh nesplatí.

- a. **Obrátíte se na právníka.**
- b. **Napišete si sami žalobu podle návodu na internetu.**
- c. **Nemůžete dělat nic, protože na půjčku nemáte smlouvu / „papír“, a kvůli tomu nemáte nárok na vrácení peněz.**
- d. **S kamarádem si to vyřídíte „jak chlap s chlapem“ – pěstmi.**
- e. **Udělám něco jiného: _____**

Jak řešit: *Vyberte jednu nebo více odpovědí.*

Smlouvy o zápůjčce jsou bezesporu jedním z nejběžnějších smluvních typů, se kterými se většina lidí během svého života několikrát setká. Možnost a. vypoví, kolik z dotazovaných by vyhledalo pomoc advokáta, což je též jednou ze složek právní gramotnosti. Její odnoží může být i zachování se podle možnosti b. mířící na zjištění, kolik lidí by si samo napsalo žalobu, resp. kolik

lidí by v první řadě otevřelo internet a o řešení se pokusilo spíše samostatně. V praxi totiž není velkou výjimkou, že se lidé sami v takových situacích rozhodnou sepsat žalobu, kde jednoduše vylicí skutkový stav. Soud má pak mnoho nástrojů, jak žalobce vést v případě chyb a nedostatků žaloby, otázkách příslušnosti nebo povinnosti tvrzení a předkládat důkazy. Pro účely této práce možnost možnost b. jen pomůže zjistit, kolik studentů má povědomost o tom, že něco takového je vůbec možné. Dále, možnost c. má zjistit, jestli dotazovaní vůbec vědí, že i ústně uzavřená smlouva je platná a je způsobilým právním titulem k domáhání se svého práva u soudu. Výběrem některé očekávané výstupy z RVP ZV: „*žák vyřizuje své osobní záležitosti včetně běžné komunikace s úřady; požádá v případě potřeby vhodným způsobem o radu; provádí jednoduché právní úkony a chápe jejich důsledky*“⁷⁷. Možnost d. je zvolena z toho důvody, že RVP ZV mj. klade za cíl učit žáky uplatňovat *vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případně neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem*⁷⁸ - řešení situace způsobem podle možnosti d. není tedy v žádném případě v pořádku. Studentům, kteří si nevybrali z daných možností rady nebo chtěli otázku či volbu jinak okomentovat, byl dán prostor vyjádřit se k situaci po svém, což přineslo řadu několik zajímavých postřehů.

Výsledky

- a. 70 studentů (30,4 %)
- b. 13 studentů (5,7 %)
- **c. 144 studentů (62,6 %)**
- **d. 22 studentů (9,6 %)**
- e. 34 studentů (14,8 %)

Z odpovědí studentů, kteří zvolili možnost e. vyllynulo následující:

- 18 studentů by se pokusilo o ústní domluvu a smírné vyřešení sporu.
- 3 studenti pak vyjádřili potřebu získat další důkazy o zápůjčce, svědka, dlužní úpis, popřípadě sepsali dodatečnou smlouvu.
- 2 studenti by se obrátili na Policii ČR.
- 2 by se i přes malou šanci na úspěch obrátili na právníka.
- **2 uvedli, že by použili násilí, buď vlastní nebo by vyhledali pomoc „vymahačů“.**
- **2 nevědí, jak by se zachovali.**
- **1 by kamarádovi vyhrožoval.**

Zbytek odpovědí není relevantní (celkem 4).

⁷⁷ RVP ZV, s. 60.

⁷⁸ RVP ZV, s. 57.

Otázka není mířena na ověření znalostí, proto nejsou striktně správné a špatné odpovědi. Je zkoumáno, jak by se student zachoval. Odpovědi lze rozdělit na řešení v souladu s právem a požadavky právní gramotnosti (tzn. řešení ve společnosti žádoucí) a řešení protiprávní. Mezi ty bude patřit řešení sporu násilím. Jediné, co je třeba vyzdvihnout, je počet studentů, kteří označili možnost c. Tato odpověď je nesprávná podle § 559 OZ. Jako „správné“, tzn., žádoucí, uspokojivé chování, jsou vyhodnoceny odpovědi a., b. a e. v případě, že studenti odpověděli, že by se pokusili nejprve řešit spor smírně, a také je v pořádku uvědomění si toho, že by bylo třeba získat další důkazy či dlužní úpis.

Vyhodnocování úspěšnosti této otázky je komplikovanější než u jiných otázek, neboť cílí pouze na zjištění toho, jak by se lidé zachovali a neznámá, že jsou odpovědi a., b. a určité odpovědi u možnosti e. striktně všechny správné, neboť každý student může zvolit jen např. možnost a., tj. obrátit se na právníka, nemusí již sám psát žalobu, a stejně se zachová správně. Vyhodnocování úspěšnosti u této otázky bude nezbytné učinit opačnou formou a zjistit, kolik studentů by situaci řešilo „špatně“ tj. právně nedovoleným způsobem – možnost d. a některé odpovědi u možnosti e. a anebo zvolili nesprávnou odpověď c.

Nesprávnou odpověď c. zvolilo 144 studentů, k násilí či jinému protiprávnímu jednání by se uchýlilo celkem 25 studentů a 2 odpověděli, že nevědí, jak situaci řešit. To znamená, že bylo zaznamenáno celkem 171 špatných odpovědí. Celkový počet relevantních odpovědí u této otázky je 279 (283 všech odpovědí mínus 4 odpovědi u možnosti e., které se nedají hodnotit, protože nevyjadřují odpověď na otázku). Studenti mohli zvolit více možností, tzn. nabídli i více možných způsobů řešení, proto celkově odpověděli 279 krát. Nyní je nutné tedy vypočítat, kolik z těchto odpovědí bylo správných, tj. 279 mínus 171 špatných odpovědí. Situace by byla řešena v souladu s principy právní gramotnosti ve 108 případech. Úspěšnost činí cca 39 %.

5.4.4 Čtvrtá otázka – Platnost ústně uzavřených smluv

Platné smlouvy mohou být jen písemné. Ústně uzavřených smluv se dovolat nemůžete.

- a. Ano, tato tvrzení jsou pravdivá.**
- b. Ne, tato tvrzení neplatí.**

Jak řešit: *Vyberte jednu odpověď.*

Občanský zákoník stojí na zásadě autonomie vůle, která se odráží také ve volnosti smluvních stran týkajících se formy právního jednání, není-li v zákoně stanovena povinnost

určitou formu dodržet. Vedle toho stojí také na zásadě, že smlouvy mají být plněny a daný slib zavazuje. Podle RVP ZV se mají žáci učit o právu v každodenním životě, umět vysvětlit význam jednotlivých právních vztahů a rozumět závazkům z nich vyplývajícím⁷⁹. Jestliže se mají učit o základních otázkách závazkového práva, tedy o smlouvách, dohodách, nelze si představit, že by tato znalost chyběla v minimu právní gramotnosti.

Výsledky:

- a. 173 studentů (75,2 %)
- **b. 57 studentů (24,8 %)**

Správnou odpovědí je možnost b. podle § 559 OZ. Ve vztahu k předchozí otázce, kde počet odpovědí u odpovědi c. vykázal stejný výsledek, lze vyvodit závěr, že dotazovaní studenti skutečně v drtivé většině nevědí, že i ústní smlouva zavazuje (práce záměrně opomíjí zákonné výjimky, kde se pro platnost smlouvy požaduje forma písemná, neboť to již nebude součástí základní právní gramotnosti žáků základních škol). Vyhodnocování je v tomto případě jednoduché, neboť bylo možno zvolit jen jednu správnou odpověď, úspěšnost činí zaokrouhleně 25 %.

5.4.5 Pátá otázka – Pracovní právo

Přesuňme se do oblasti pracovního práva. Skončili jste se školou a uzavíráte svoji první pracovní smlouvu.

- a. Svoje práva a povinnosti jakožto zaměstnanec najdete v zákoníku práce.
- b. Začít pracovat legálně můžete už v 15 letech.
- c. Zaměstnanec může dát výpověď kdykoli i bez důvodu.
- d. Zaměstnavatel může dát zaměstnanci výpověď kdykoli i bez důvodu.
- e. Pokud budete opakovaně porušovat pracovní předpisy a nebudete plnit úkoly řádně, zaměstnavatel vám může dát výpověď bez výpovědní doby.
- f. Pokud zaměstnavatel vyhodí zaměstnance „na hodinu“ nemá zaměstnanec nárok na mzdu za odpracované dny.

Jak řešit: *Vyberte jednu nebo více odpovědí*

⁷⁹ RVP ZV, s. 61.

Pracovní právo v sobě obsahuje právní vztahy, se kterými se každý člověk během života bezpodmínečně setkává. Otázka je koncipovaná tak, aby studenti označili, které odpovědi jsou podle jejich úsudku správné, která tvrzení platí. Podle RVP ZV mají žáci rozumět základním otázkám a významu pracovněprávních vztahů⁸⁰. Pro každého je nezbytné znát základní právní předpis pracovního práva, zákoník práce⁸¹, postačí vědomí toho, že takový předpis existuje a že v něm naleznou svá práva a povinnosti. Možnost a. je správná.

Úprava druhého tvrzení se nachází v ust. § 34 OZ - „*Závislá práce nezletilých mladších než patnáct let nebo nezletilých, kteří neukončili povinnou školní docházku, je zakázána*“. Zařazeno bylo proto, že žáků základních škol začíná pracovat již po ukončení povinné školní docházky. I proto je povědomí o základních pracovněprávních vztazích nutnou součástí právní gramotnosti. Možnost b. je správnou odpovědí podle § 35 OZ.

Tvrzení c. a d. pak cílí na zjištění toho, zda studenti rozlišují právo zaměstnance a zaměstnavatele podat a dát výpověď. Je nutné vědět, že zaměstnanec není ve své vůli omezován, naopak zaměstnavatel nemůže dát výpověď kdykoli (existence tzv. ochranných dob) a bez důvodu. Pokud tato dvě jednoduchá pravidla budou znát, zbytek informací si dohledají, popř. vyhledají pomoc právníka. Možnost c. je správná podle § 50 odst. 3 ZP. Možnost d. je nesprávná podle § 50 odst. 2, § 52 a násl. ZP.

Podle RVP ZV, ale i obecně si musí být žáci vědomi svých povinností a že nebudou-li je plnit řádně, nastane odpovědnost a nepříjemné následky. Možnost e. cílí na ust. § 55 odst. 1 písm. b) ZP. Není podstatné rozlišovat mezi stupni porušování právních předpisů a neplnění pracovních úkolů. Právně gramotný žák ví, že bude-li tak činit opakovaně nebo dopustí-li se závažného provinění, může být jeho pracovní poměr okamžitě zrušen. Možnost e. je správnou odpovědí.

Dále, otázka okamžitého zrušení pracovního poměru pro opakované porušování pracovních povinností. Tvrzení f. si klade za cíl zmapovat, zda jsou si dotazovaní vědomi svého práva na mzdu, plat či odměnu, bude-li jim pracovní poměr ukončen. I to je situace, se kterou se mohou velmi jednoduše setkat, též podle RVP ZV si mají být žáci vědomi svých základních práv a povinností. Odpověď d. není správná podle § 141 odst. 5 ZP.

Výsledky:

- **a. 161 studentů (70 %)**
- **b. 86 studentů (37,4 %)**
- **c. 70 studentů (30,4 %)**

⁸⁰ RVP ZV, s. 60.

⁸¹ Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

- d. 30 studentů (13 %)
- **e. 109 studentů (47,4 %)**
- f. 14 studentů (6,1 %)

Vyhodnocování výsledků této otázky bude provedeno stejně jako u otázky týkající se svéprávnosti, neboť se opětovně jedná o ověření znalostí. Celkový počet bodů, které bylo možné získat, bylo 920 (4 krát 230). Studenti nasbírali 426 bodů a ztratili 44 bodů. Celkem 382, což odpovídá cca 42 %.

5.4.6 Šestá otázka – První pronájem

Našli jste si práci, osamostatňujete se a stěhujete se od rodičů. Najdete si byt, který si pronajmete.

- a. Pokud nebudete platit nájemné, pronajímatel vás může z bytu vystěhovat, i když máte podepsanou smlouvu.**
- b. Pronajímatel může bez vašeho souhlasu libovolně zvýšit nájemné.**
- c. Pronajímatel může do bytu chodit kdykoli bez ohlášení.**

Jak řešit: Vyberte jednu nebo více odpovědí.

Další otázka směřuje na tematiku nájmu bytu, jež je smluvním typem, se kterým se setkává drtivá většina lidí během svého života, přičemž velice často se jedná o mladé lidi, kteří se poprvé osamostatní od rodičů, mladé páry nebo jiné formy spolubydlení. Zařazení otázky směřující na tento smluvní typ bytu se může zdát na první pohled nadbytečným a nepotřebným pro žáky opouštějící základní školy. Cílem otázky není zjistit znalost právní úpravy, ale spíše si na příkladu nájmu bytu uvědomovat svá základní práva a povinnosti, jejich existenci a vztah základních práv a smlouvy. Také se jednalo o jeden z nejčastějších problémů lidí navštěvujících SPP.

Studenti měli označit pravdivá tvrzení, mohli označit více odpovědí. Podle RVP ZV mají žáci nájem jako smluvní typ znát⁸². Otázka cílí na uvědomění si existence svých základních práv a povinností právě na příkladu nájmu bytu. Úkolem ideálně tedy bylo zkonkretizovat své obecně nabyté vědomosti a aplikovat je na použité situace. Základní povinností pronajímatele je platit nájemné. Nedostojí-li této své povinnosti, bude muset nést následky v podobě ukončení nájemní smlouvy a vystěhování. Možnost a. je správná podle § 2291 odst. 1, 2 OZ.

⁸² RVP ZV, s. 61.

V praxi se žáci běžně setkávají se zvyšováním nájemného, nicméně málokdo si je vědom toho, jak mechanismus doopravdy dle práva funguje. Celý systém zvyšování nájemného je samozřejmě daleko složitější, pro účely dotazovaných bude jako základní znalost dostačující, pokud budou vědět, že jednostranně, bez písemného návrhu a souhlasu jejich nebo soudu, to možné není (pomineme-li inflační doložku, proto bylo použito slovo *libovolně*), odpověď b. je nesprávná podle § 2249 OZ. Písmeno c. pak směřuje na uvědomění si základního práva na soukromí, jeho hranice, ochranu a kdy by mohlo být porušeno, proto je odpověď nesprávná.

Výsledky:

- a. 216 studentů (93,9 %)
- b. 64 studentů (27,8 %)
- c. 16 studentů (7,0 %)

Ověření znalostí základních principů ovládajících právní úpravu nájmu bytu dopadla velmi příznivě. Z celkových možných 230 bodů získali ve svých odpovědích 216 bodů, ztratili 80. Celková úspěšnost u šesté otázky je 59 %.

5.4.7 Sedmá otázka – Nesplacení vlastního dluhu

Dostanete se do finanční krize. Rozbili jste si nový telefon a cenu opravy chcete utajit před rodiči. Půjčíte si tedy 10.000 Kč od kamaráda. Nemáte ale na splácení.

- a. **Za nesplacení dluhu můžete jít do vězení.**
- b. **Pokud nebudete splácet své dluhy, může přijít exekutor.**
- c. **Pokud nebudete splácet, nic vám nehrozí, protože jste si půjčili od kamaráda a ne od banky.**

Jak řešit: *Vyberte jednu nebo více odpovědí.*

Otázka přesahuje obsahově do oblasti finanční gramotnosti, která se smlouvami nerozlučně souvisí. Žáci musí chápat důsledky svých jednání a uvědomovat rizika, která představují. Rozlišují také mezi orgány veřejné moci. První dvě odpovědi jsou zamýšleným protikladem, tzn., míří na rozlišení, zda se pohybují v oblasti trestního či občanského práva. Samo nesplacení dluhu není trestným činem a důsledkem tak není trest odnětí svobody. Naopak, nebudou-li dluhy spláceny, celý spor může přejít až do fáze vykonávacího řízení. Možnost c. pak směřuje na uvědomění si

toho, že také zápůjčka od fyzické osoby musí být splacena. Správnou odpovědí tak bude možnost b.

Výsledky:

- a. 30 studentů (13 %)
- **b. 82 studentů (35,7 %)**
- c. 141 studentů (61,3 %)

Výsledky u této otázky jsou překvapivě špatné, výsledky jsou zde v mínusové hodnotě -89 bodů. Úspěšnost u této otázky je 0 %. Je alarmující, kolik studentů zvolilo odpověď c., také s ohledem na výsledky u otázek týkajících platnosti ústně uzavřených smluv. V této vykazují znalosti dotazovaných fatální výsledky.

5.4.8 Osmá otázka - Lichva

Co znamená pojem LICHVA? Kde se s ní můžete setkat?

Jak řešit: *Odpovězte vlastními slovy.*

Otázky č. 8 a č. 9 jsou otevřené, tzn. studenti vlastními slovy odpoví, co pro ně pojem znamená, co si pod ním představí a kde se s ním setkali nebo mohou setkat. Z hlediska právní gramotnosti v oblasti smluvního práva se jedná o klíčové instituty.

Výsledky:

- **62 studentů odpovědělo, že neví, co pojem znamená.**
- Jako správná odpověď byla vyhodnocena taková, kde student správně identifikoval, že jde o půjčku, ale nikoli klasickou. V drtivé většině studenti věděli, že se jedná o nepřiměřený úrok, že není legální nebo např. uváděli neúměrnost, nepřiměřenost plnění. Za takové odpovědi byl připsán 1 bod, **celkem 121 bodů.**
- Odpovědi, které byly správné jen napůl, tzn., student věděl, že se jedná o půjčku či něco nelegálního, zakázaného, podvodného s penězi, byly ohodnoceny 0,5 body. Takových odpovědí bylo 24, tj. **celkem 12 bodů.**
- **23 odpovědí bylo špatně**, např. násilí, úřady, vymáhání, hospoda atp.

Celkem studenti získali 133 bodů. Jedná se o otázku, kde studenti odpovídali přímo, není víc správných odpovědí, proto nebudou odečítány body za špatné odpovědi. Celková úspěšnost: 58 %.

5.4.9 Devátá otázka - Exekuce

Co znamená EXEKUCE? Kde se s takovým pojmem můžete setkat?

Jak řešit: *Odpovězte vlastními slovy.*

Výsledky:

- **216 studentů správně odpovědělo**, že se jedná o zabavení majetku nebo finančních prostředků jako důsledek nesplácení dluhu, o výkon rozhodnutí, o vymáhání dluhu atp.
- Pouze 6 studentů odpovědělo, že neví, 8 odpovědělo špatně.

Možno zmínit, že pouze 6 studentů přiznalo, že se s exekucí setkalo doma nebo v rodině, což je příznivým zjištěním. Vyhodnocení otázky bylo provedeno stejným způsobem, jako u otázky předchozí. Studenti v 98 % případů odpověděli správně.

5.4.10 Desátá otázka – Reklamace vadného výrobku

Koupíte si v kamenném obchodě značkové boty s třemi pruhy. Po roce nošení se ale propadne a odlepí podrážka.

- Boty můžete reklamovat, je na ně záruka dva roky.**
- Boty můžete reklamovat jen prvních 14 dní po koupi.**

Jak řešit: *Vyberte jednu nebo více odpovědí.*

Základní práva spotřebitele a institut reklamace RVP ZV zařazuje do minima právního vzdělávání a zdůrazňuje také schopnost každého reklamovat výrobek v praxi.⁸³ Otázka míří zjištění, zda si žáci uvědomují rozdíl mezi reklamací jako uplatněním práva z vad a vrácením zboží v zákonné 14denní lhůtě, byla-li smlouva uzavřena distančním způsobem, např. na internetu. Za správnou odpověď je proto považována možnost a. podle § 2165 odst. 1 OZ.

⁸³ RVP ZV, s. 60.

Odpověď b. není správná, podle § 1829 odst. 1 písm. a) OZ, neboť v takovém případě se nejedná o reklamaci.

Výsledky:

- a. 151 odpovědí (65,7 %)
- b. 83 odpovědí (36,1 %)

Hned na začátku vyhodnocování otázky je nutno poukázat na chybu, která se stala při sestavování dotazníku a která se týká i otázky č. 12. Zde bylo chybně ponecháno studentům možnosti zvolit obě odpovědi, což ale podle výsledků učinili pouze dva studenti, stejně jako v u otázky č. 12. Chyba ale nemůže jít při vyhodnocování k tíži. Navíc je možné na základě výsledků, které jsou jinak přesvědčivé, uzavřít, že v této oblasti jsou výsledky právních znalostí (neboť se jedná spíše o znalostní otázku) uspokojivé.

Pokud by tedy dva studenti nezvolili obě možnosti, výsledky by byly 149 správných odpovědí, 81 špatných, což stejně tak odpovídá 65 %. Proto lze uzavřít, že úspěšnost v této otázce je 65 %.

5.4.11 Jedenáctá otázka - Reklamace

Co vůbec znamená ta REKLAMACE?

Jak řešit: *Odpovězte vlastními slovy.*

Výsledky:

- 173 studentů odpovědělo na otázku správně, tzn. uvedlo, že se jedná o vrácení, výměnu či opravu vadného produktu.
- 49 odpovědí bylo napůl správně, tzn. v odpovědi chyběl nějaký znak reklamace, nejčastěji se jednalo o odpovědi typu „vrácení nebo výměna zboží“, kdy chybí podstatný znak toho, že zboží musí vykazovat vadu, nebo odpověď byla jinak neúplná
- Jen 4 studenti odpověděli, že neví.
- 4 studenti odpověděli špatně.

Za správné odpovědi bylo získáno 173 bodů, za odpovědi napůl správné 24,5 bodu. Z 230 bodů bylo získáno 197,5 bodu. Úspěšnost u této otázky činí zhruba 86 %.

5.4.12 Dvanáctá otázka – Odstoupení od smlouvy

Nebo se vám nechce nikam jezdit a nové boty si objednáte na internetu. Když boty dorazí, zjistíte, že jste si objednali špatnou velikost.

- a. Máte dva týdny na jejich bezplatné vrácení zpět prodejci.
- b. Vrátit je nemůžete, protože nejsou nijak poškozené.

Jak řešit: *Vyberte jednu nebo více odpovědí.*

Tato otázka směřuje k opačné situaci, než byla použita v desáté otázce. Zde se nebude jednat o reklamaci (tzn, možnost b. není správná), ale právě o případ odstoupení od kupní smlouvy podle § 1829 odst. 1 písm. a) OZ.

Výsledky:

- a. 219 studentů (95,2 %)
- b. 16 studentů (7 %)

Výsledky u této otázky budou vyhodnoceny stejným způsobem, jako u otázky č. 10. Počet správných odpovědí vypovídá o tom, že znalost této otázky je velmi dobrá, 94%.

5.4.13 Třináctá otázka – Práce s textem právního předpisu

Bonusová otázka navíc. Pracovali jste nebo setkali jste se někdy s textem zákona?

- a. Nikdy.
- b. Ano, ve škole jsme si zákon ukazovali a četli některá ustanovení.
- c. Sám jsem někdy vyhledával nějakou informaci a kus zákona četl.

Jak řešit: *Vyberte jednu nebo více odpovědí.*

Prostřednictvím této otázky může být vytvořena představa o tom, do jaké míry se studenti setkali s textem zákona. V předešlých kapitolách bylo vícekrát poukázáno na to, že základní schopnost vyhledat relevantní právní předpis a minimálně se v něm zorientovat patří do právní gramotnosti.

Výsledky:

- a. 96 studentů (41,7 %)
- b. 88 studentů (38,3 %)
- c. 74 studentů (32,2 %)

Tato bonusová otázka byla zařazena kvůli vytvoření obrazu toho, zda se dotazovaní v průběhu života setkali s textem právního předpisu, neboť výše bylo uzavřeno že také základní orientace v textu právního předpisu či vyhledání toho relevantního je součástí právní gramotnosti. Výsledky jsou dobré – 162 studentů odpovědělo, že s právním předpisem setkali buď ve škole, z vlastní iniciativy či v obou případech. Celkem 96 studentů odpovědělo, že se s textem právního předpisu nesetkali nikdy, což odpovídá zaokrouhleně 42 %. Lze tedy uzavřít, že zbytek, tzn. 58 %, lze označit za úspěšnost.

5.5 Výsledky empirického výzkumu

Výsledky výzkumu jsou ve většině ohledů uspokojivé. Dotazovaní ve většině případů prokázali, že mají základní znalosti ve vybraných otázkách smluvního práva. Správnou odpověď se v dotazníku rozumí dva typy odpovědí. Zaprvé, u otázek směřujících na zjištění, jak by studenti řešili danou situaci nebo jak by se v ní zachovali, je žádoucí zvolit takovou odpověď, aby odpovídala požadavkům definice právní gramotnosti, tzn., aby podnikl taková opatření, aby byla zaručena co nejefektivnější ochrana jeho zákonných práv. Druhá skupina otázek cílila na jednoduché ověření znalostí.

Otázka	Celková úspěšnost
Otázka č. 2 - Svěprávnost	50 %
Otázka č. 3 – Zápůjčka kamarádovi	39 %
Otázka č. 4 – Platnost ústně uzavřených smluv	25 %
Otázka č. 5 – Pracovní právo	42 %
Otázka č. 6 – První pronájem	59 %
Otázka č. 7 – Nesplacení vlastního dluhu	0 %

Otázka č. 8 - Lichva	98 %
Otázka č. 9 - Exekuce	58 %
Otázka č. 10 – Reklamáce vadného výrobku	65 %
Otázka č. 11 - Reklamáce	86 %
Otázka č. 12 – Odstoupení od smlouvy	94 %
Otázka č. 13 – Práce s textem zákona	58 %
<u>Celkový výsledek</u>	<u>56 %</u>

6 Závěr

Hlavními cíli práce bylo zaprvé, nalézt definici pojmu právní gramotnosti (teoretická část práce), a zadruhé zjistit, jestli faktická úroveň právní gramotnosti zkoumaného vzorku populace odpovídá tomuto teoretickému vymezení (praktická část práce).

V úvodu byly stanoveny tyto výzkumné otázky:

- Jaký je vztah právní gramotnosti a právního vědomí?
- Jaká je definice právní gramotnosti a jaké složky obsahuje?
- Jaká je právní gramotnost žáků základních škol v Olomouckém kraji?

A tyto hypotézy:

- Právní gramotnost vychází z úrovně právního vědomí.
- Právní gramotnost neznamena pouhou pasivní znalost právních norem. Obsahuje také složku dovednostní, která je dokonce významnější než ta znalostní.
- Žáci, kteří opustí základní školy v Olomouckém kraji, si dokáží poradit v základních právních situacích týkajících se smluvního práva, se kterými se mohou setkávat, a dokáží vysvětlit klíčové právní instituty.

První výzkumná otázka byla řešena v druhé a třetí kapitole a zjištěními byla potvrzena také prvně uvedená hypotéza, že právní gramotnost je projevem právního jednání navenek. Právní vědomí je teoreticko-právní pojem na pomezí teorie práva, právní filosofie a sociologie práva, který je odbornou veřejností, zejména zahraniční, zkoumán v celé řadě studií již desítky let. Práce se jako drtivá většina autorů přiklání k pojetí právního vědomí ve smyslu KOL studií, tzn., že v sobě má složky znalosti práva a mínění o právu.

Znalostí práva se rozumí povědomí či přímo vědomost, skutečná znalost právních norem a závazných pravidel společnosti. Naproti tomu mínění o právu vyjadřuje subjektivní hodnotové soudy, názory o spravedlnosti a správnosti těchto právních norem. Fakticky se tyto složky právního vědomí projevují navenek prostřednictvím právního chování. To je nutné vymezit vůči právnímu jednání. Nikoli každé právní chování je právní jednání, např. kontaktuji-li Studentskou právní poradnu s prosbou o právní radu, řeším svoji právní situaci, tzn. chovám se právně, nicméně se nejedná o právní jednání, neboť nejsou naplněny jeho zákonné znaky.

Právní gramotnost pak vyjadřuje, jestli právní chování, tzn. řešení konkrétní právní situace či dílčího problému, je z hlediska subjektivních i objektivních kritérií pro člověka příznivá natolik, že přispěje v úspěšném vyřešení této situace či nikoli. Zjednodušeně je právně gramotným ten, co si „umí poradit“, bez ohledu na faktickou úroveň jeho odborných znalostí.

Právní gramotnost a právní vědomí spolu budou často souviset tak, že čím vyšší právní vědomí bude osoba mít (kvalitnější znalosti a pevnější důvěra v právo), tím vyšší bude jeho právní gramotnost. Nicméně tento vztah rozhodně neplatí bezvýjimečně (viz nastíněný rozpor mezi Knappem a Krupovou v podkapitole 2.2). Může nastat situace, kdy se člověk s vysokou úrovní právního vědomí zachová protiprávně. Nebo v opačném případě, jedinec neznalý právních norem, tedy s nízkou či žádnou znalostí práva, může právní problém vyhodnotit tak, že je třeba jej řešit, nicméně si uvědomuje, že to jeho znalosti nestačí, proto se obrátí na pomoc právníka, což je z pohledu právní gramotnosti řešení, které je naprosto v pořádku, ba dokonce žádoucím.

První část stanovené hypotézy, že právní gramotnost vychází z právního vědomí, se plně nepotvrdila, resp. byla potvrzena pouze zčásti, neboť i přes to, že v určitých případech ze sebe skutečně vychází, toto pravidlo nemůže platit bezvýjimečně.

Nyní lze přejít k definici právní gramotnosti. Práce se nejvíce ztotožňuje s pojetím právní gramotnosti podle J. B. Whita: „*I start with the idea that literacy is not merely the capacity to understand the conceptual content of writings and utterances, but the ability to participate fully in a set of social and intellectual practices. It is not passive but active; not imitative but creative, for participation in the speaking and writing of language is participation in the activities it makes possible. Indeed it involves a perpetual remaking both of language and of practice.*“⁸⁴. Tedy minimálně právně gramotný je ten, kdo je v první řadě schopen vůbec identifikovat právní problém a uvědomit se jeho možné následky. Právně gramotný člověk nemusí umět tento problém řešit, nemusí mít schopnosti čtení či sepisování právních textů, nicméně ví, na koho se obrátit, aby byla efektivně hájena jeho zákonná práva. Toto pojetí našlo pevnou podporu i v dalších částech práce – podkapitoly 3.3, 3.4, 4.1.3, 4.1.4 a tak např. 4.5.

Společným stavebním kamenem pojetí právní gramotnosti u všech z jmenovaných částí je vyzdvihnutí faktických schopností, oproti pouhé pasivní znalosti právních norem. Lze uzavřít, že obsahem právní gramotnosti je následující:

- Schopnost identifikovat právní problém a určit relevantní právní předpis či oblast práva, do které spadá.
- Znalost základních těch nejzákladnějších právních informací (např. reklamační lhůta, platnost i ústně uzavřené smlouvy atp.) a znalost základních pojmů práva (např. reklamace).
- Uvědomění si možných právních následků, které může samotný problém nebo jeho ignorování způsobit.

⁸⁴ WHITE, James Boyd. *The Invisible Discourse of the Law...*, s. 155.

- V případě, že člověk neumí sám právní problém řešit, ví, kam (např. kde vyhledat relevantní právní informaci) či na koho se obrátit (advokát, Policie ČR, soud), aby byla zaručena maximální ochrana jeho zákonných práv, tzn. podniknout takové opatření a kroky, které jsou v souladu s právním předpisy a směřují k efektivní obraně svých zákonných práv, nebo mají pozitivní přínos k řešení sporu.

V pořadí druhá hypotéza stanovující, že právní gramotnost neznamena pouhou pasivní znalost právních norem, ale že obsahuje také složku schopností, která je dokonce významnější než první zmíněná, se tedy v plném rozsahu potvrdila.

S vědomím definice či alespoň přibližného obsahu pojmu právní gramotnosti z teoretického hlediska bylo přikročeno k vlastnímu empirickému výzkumu. Výzkum byl zaměřen na úroveň právní gramotnosti žáků základních škol, neboť tato cílová skupina byla v práci vyhodnocena jako ta, u které je třeba zkoumat úroveň právní gramotnosti, neboť ta by měla být obsahem výuky na základních školách. Faktická úroveň znalostí byla porovnávána s vědomostními požadavky zakotvenými v Rámcovém vzdělávacím programu pro základním vzděláváním, který právě obecné právní minimum každého žáka v oblasti práva zakotvuje. Dotazováni budou absolventi základních škol z řad prvních ročníků středních škol, aby bylo ověřeno, zda základní školy opustili s odpovídajícími znalostmi podle RVP ZV. Výzkum probíhal na fakultních školách Právnické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci a dalších středních školách a učilištích, se kterými se podařilo navázat dlouhodobější spolupráci v rámci mimoškolních aktivit. Až na jedinou se všechny nachází v regionu Olomouckého kraje, proto je výzkum zaměřen lokálně na úroveň právní gramotnosti žáků Olomouckého kraje. Jako zkoumaná oblast byla zvoleno smluvní právo, neboť se jedná o nejčastější problémy, se kterými se lidé v tomto regionu potýkají, což bylo zjištěno v rámci předvýzkumu učiněném ve Studentské právní poradně působící na půdě PF UPOL. Předvýzkum probíhal v druhé polovině roku 2019, na nějž navázal samotný výzkum začátkem roku 2020 a probíhal do konce března 2020.

Výsledky výzkumu byly veskrze pozitivní. Nejvyšší úroveň znalostí vykazali studenti v oblasti spotřebitelského práva, nejhůře dopadli otázkách týkajících se platnosti ústních smluv a smluv o zápůjčce – což patrně koresponduje s vysokým stupněm zadluženosti a exekucí v Olomouckém kraji i ČR obecně. Celkový výsledek úspěšnosti, tzn. právní gramotnosti, činí 56 %. Nyní k potvrzení v pořadí třetí a poslední hypotézy této práce. Výsledky nejsou nijak oslnivé, jistě je velký prostor pro zlepšení, ale dotazovaní prokázali, že základní znalost v oblasti práva skutečně mají a že ve většině případů by daný právní problém vyřešili, nebo by podnikli kroky směřující k jeho vyřešení. Proto je potvrzeno, že žáci, kteří opustí základní školy

v Olomouckém kraji, si dokáží poradit v základních právních situacích týkajících se smluvního práva, se kterými se mohou setkávat, a dokáží vysvětlit klíčové právní instituty.

7 Seznam použitých zdrojů

Právní předpisy

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanskému zákoníku. 598 s.

Rámcový vzdělávací program

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. MŠMT: Praha: 2017. 166 s.

Judikatura

Nález Ústavního soudu ze dne 3. dubna 2007, sp. zn. Pl ÚS 44/2006.

Nález Ústavního soudu ze dne 15. února 2007, sp. zn. Pl ÚS 77/2006.

DUCHONĚ, František. Odlišné stanovisko k nálezů Ústavního soudu ze dne 31. ledna 2008, sp. zn. Pl ÚS 24/2007.

Odborné publikace

KNAPP, Viktor. *Teorie práva.* 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 1995. 247 s.

MELZER, Filip. TÉGL, Petr a kol. *Občanský zákoník – Velký komentář. Svazek I. § 1-117.* Praha: Leges, 2013. 720 s.

URBAN, M. *Efektivní strategie formování právního vědomí u středoškolských studentů.* Disertační práce. Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2012. 262 s.

VEČERA, Miloš, URBANOVÁ, Martina a kol. *Právní vědomí v teoreticko-empirickém pohledu.* 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2015. 194 s.

VEČEŘA, Miloš, URBANOVÁ, Martina. *Sociologie práva.* 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011. 313 s.

ZARISKI, Archie. *Legal Literacy: An Introduction to Legal Studies*. Edmonton. AU Press, Athabasca University, 2014. 220 s.

Odborné články

BILDER, Mary Sarah. The Lost Lawyers: Early American Legal Literates and Transatlantic Legal Culture. *Yale Journal of Law the Humanities*. 1999, Volume 11, Number 1, s. 47-118.

FEKETE, Balázs, SZILÁGYI, István H. Knowledge and Opinion about Law (KOL): Research in Socialist Hungary. *Hungarian Journal of Legal Studies*, 2017, Vol. 58, No. 3, s. 326-358.

KRUPOVÁ, Tereza. Právní vědomí – několik poznámek. *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2015, č. 4, s. 366-374.

WHITE, James Boyd. The Invisible Discourse of the Law: Reflections on Legal Literacy and General Education. *University of Colorado Law Review*, 1983, Volume 54, Number 2. s. 143-160.

Sborníky

KUTCHINSKY, Berl. The Legal Consciousness: A Survey of Research on Knowledge and Opinion about Law. In PODGÓRECKI, A. (ed.). *Knowledge and Opinion about Law*. London: Martin Robertson. 1973, s. 101-134.

VEČERA, M. Právní vědomí v evropské perspektivě. K některým právně sociologickým souvislostem. In VEČERKA, K (ed). *Budoucnost a sociální patologie. Nová řešení starých problémů a stará řešení problémů nových*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, 2009, s. 159-170.

Webové stránky

Analýza přístupu veřejnosti k regulaci v České republice [online]. MVCR.cz, leden 2008 [cit. 8. března 2020]. Dostupné na < <https://www.mvcr.cz/clanek/analyza-pristupu-verejnosti-k-regulaci-v-ceske-republice.aspx>>.

Finanční gramotnost v ČR: Kvantitativní výzkum – Finanční gramotnost obyvatel v ČR. Závěrečná zpráva z výzkumu – plné znění (STEM/MARK 2010). STEM/MARK, a.s.: 2010, s. 83-84. Dostupné na <<https://www.mfcr.cz/cs/o-ministerstvu/odborne-studie-a-vyzkumy/2012/vyzkumy-k-financni-gramotnosti-9406>>.

GINTER, Jindřich. Předseda Nejvyššího soudu Pavel Šámal: Nových zákonů je zbytečně moc [online]. Novinky.cz, 22. října 2018 [cit. 4. března 2020]. Dostupné na <<https://www.novinky.cz/domaci/clanek/predseda-nejvyssiho-soudu-pavel-samal-novych-zakonu-je-zbytecne-moc-40247595>>.

Mapa Exekucí [online]. MapaExekuci.cz, údaje z r. 2018 [cit. 15. dubna 2020]. Dostupné na <<http://mapaexekuci.cz/index.php/mapa-2/>>.

OSINA, Petr. *Živé právo Eugena Ebrlicha a pluralita práva*. Sborník z konference Dny práva 2008, Masarykova Univerzita, Brno. Dostupné na <<https://www.law.muni.cz/sborniky/dp08/files/pdf/prteorie/osina.pdf>>.

ŘEHÁKOVÁ, Markéta. Výjimeční právníci dostali ocenění za pomoc potřebným [online]. HospodarskeNoviny.cz, 8. listopadu 2017 [cit. 4. března 2020]. Dostupné na <<https://www.pressreader.com/czech-republic/hospodarske-noviny/20171108/281934543223387>>.

SANEP: Většina Čechů přiznává svoji právní ngramotnost [online]. ČTK Protex.cz, 6. července 2015 [cit. 11. března 2020]. Dostupné na <<http://www.protex.cz/zprava.php?id=23368>>.

Studenstká právní poradna [online]. Pf.Upol.cz [cit. 15. dubna 2020]. Dostupné na <<https://www.pf.upol.cz/verejnost/>>.

ŠIMÁČKOVÁ, Kateřina. *Nejnespravedlivější rozsudky* [online]. JinePravo.cz, 1. června 2011 [cit. 10. března 2020]. Dostupné na <<https://jinepravo.blogspot.com/2011/06/nejnespravedlivejsi-rozsudky.html>>.

Abstrakt

Ústředním tématem této diplomové práce je právní gramotnost, která je zde zkoumána ze dvou hledisek – z hlediska teorie a praxe. Právní gramotnosti jako takové se ale tuzemská ani zahraniční literatura příliš nevěnuje, již desítky let je ale podrobně zkoumán koncept právního vědomí, který s právní gramotností úzce souvisí. Jejich vzájemný vztah je řešen v teoretické části práce. Právní vědomí má dvě složky, znalost práva a mínění o právu. Jedná se o teoretický pojem a vyjadřuje subjektivní znalosti právních norem a jejich hodnocení z pohledu každého člověka. Právní gramotnost má větší přesah do praxe a faktického fungování každého jedince ve společnosti a systému práva. Práce si klade za cíl zjistit, co je obsahem pojmu právní gramotnosti, jak je navázána na právní vědomí a následně na základě těchto poznatků se pokusit o vytvoření její definice.

Druhou částí práce je empirický výzkum právní gramotnosti žáků základních škol v Olomouckém kraji. Cílová skupina žáků, kteří dosáhli základního vzdělání, byla vyhodnocena jako nejvhodnější pro výzkum z celé řady hledisek, které práce podrobně popisuje. Výzkum je zaměřen na právní gramotnost v oblasti smluvního práva, neboť tato oblast byla v rámci předvýzkumu vyhodnocena jako ta, ve které mají lidé v Olomouckém kraji největší mezery. U žáků byla zkoumána byla právní gramotnost nejen z hlediska jejich teoretických znalostí, ale důraz byl kladen také na jejich postoj k situaci jako takové, tzn. cílem bylo zjistit, jak by se v určitých právních situacích zachovali.

Výsledky empirického výzkumu byly veskrze uspokojivé. Ukázalo se, že mají dobrou znalost zejména v oblasti spotřebitelského práva, vědí, jaké důsledky může mít právní jednání týkající se smluv. Opačné výsledky přineslo zkoumání povědomosti o faktorech, kteří určují platnost smluv. V této oblasti byla zjištěna nejnižší úroveň právní gramotnosti. Lze ale uzavřít, že úroveň právní gramotnosti zkoumaného vzorku odpovídá obecným požadavkům a potřebám.

Abstract

The main theme of this diploma thesis is legal literacy, which has been examined from two different perspectives. Firstly, from the theoretical point of view, and secondly, from the perspective of how it works in daily practise. However, neither domestic, nor foreign literature covers the topic of legal literacy as such. But there is the concept of legal awareness, which has been examined for decades and is closely related to legal literacy. The relationship between these two terms is subject of first two chapters of this thesis. Legal awareness consists of two elements, knowledge of the law and opinion about law. Knowledge of law is a theoretical concept and expresses the subjective knowledge of legal norms. Opinion about law means an evaluation of the legal system itself and values of justice. Legal literacy exceeds beyond the borders of legal awareness towards legal behaviour. The thesis aims to find the right definition of legal literacy and to define how it is linked to legal awareness.

The second part of the thesis is represented by an empirical research. The subject of the research is the factual level of legal literacy of primary school pupils in the region of Olomouc. The group of pupils who finished primary education was evaluated as the most suitable target group for the research. The research is focused on legal literacy in the field of law of obligation. This was decided as a result of preliminary research carried out within the Students' Legal Office at Palacky University in Olomouc. The legal literacy of the pupils was examined not only in terms of their theoretical knowledge, but also focuses on their attitude to the legal situation as such, ie. how they would behave in certain legal situations.

The results of the empirical research were generally satisfying. It has been proven pupils generally have a good knowledge of basis of the law of obligations, especially in the field of consumer law. They are also aware of possible consequences of legal actions concerning contracts. However, not very favourable results were obtained by examining the awareness of the factors that determine the validity of contracts. The lowest level of legal literacy was found in this area. However, it can be concluded that the level of legal literacy of the examined pupils is generally satisfying and meets the general requirements.

Seznam klíčových slov

Právní vědomí, povědomí o právu, právní gramotnost, znalost práva, mínění o právu, empirický výzkum, právní vzdělávání

List of keywords

Legal conscioussness, legal awareness, egal literacy, knowledge and opinion about law, empirical research, legal education